

2007

De strijd om te overleven

Workgroup on Norbertine History in the Low Countries

Follow this and additional works at: https://digitalcommons.snc.edu/werkgroep_norbertijner

Recommended Citation

Workgroup on Norbertine History in the Low Countries, "De strijd om te overleven" (2007). *Workgroup on Norbertine History in the Low Countries. Proceedings of their meetings.*. 17.
https://digitalcommons.snc.edu/werkgroep_norbertijner/17

This Book is brought to you for free and open access by the Center for Norbertine Studies at Digital Commons @ St. Norbert College. It has been accepted for inclusion in Workgroup on Norbertine History in the Low Countries. Proceedings of their meetings. by an authorized administrator of Digital Commons @ St. Norbert College. For more information, please contact sarah.titus@snc.edu.

De strijd om te overleven

**De strijd
om te overleven**

Deze bundel kwam tot stand naar aanleiding van de zeventiende contactdag van de
Werkgroep Norbertijner Geschiedenis in de Nederlanden
op zaterdag 12 mei 2007 in de Abdij van Berne te Heeswijk

Redactie: H. Janssens

D/2007/0942/10

Besteladres:
H. Janssens, Abdijstraat 1, B-3271 Averbode
h.janssens@abdijsaverbode.be

Inleiding

Op 2 februari 2007 vierde de Abdij van Berne dat 150 jaar voordien, in 1857, na bijna drie zeer moeilijke eeuwen, het gemeenschapsleven hersteld werd in Heeswijk. Dit was mede de aanleiding om voor de zeventiende contactdag premonstratenzer geschiedenis in de Nederlanden opnieuw naar Heeswijk te trekken.

In een eerste bijdrage belicht emeritus abt P.B. Al hoe de Abdij van Berne van 1629 tot 1857 overleefde: de abt met enkele medewerkers in Vilvoorde in de Zuidelijke Nederlanden (tot 1797), de confraters als pastoors in Holland en Staats-Brabant. Na de opheffing van het huis te Vilvoorde werd het echt spannend. Toch was er een sterke gemeenschap opbouwende kracht. Geen enkele andere premonstratenzer abdij heeft ooit zulke lange periode zonder vast ankerpunt overleefd.

Maar ook voor het eveneens onder protestants bestuur ressorterend norbertinessenklooster Sint-Catharinadal was het voortbestaan helemaal niet vanzelfsprekend. Op aanraden van prins Hendrik verhuisden de zusters van Breda naar Oosterhout. De relatie met de heren van Breda en via hen met het Huis van Oranje en later het Huis van Oranje-Nassau is altijd goed geweest. De manier waarop de religieuzen in de zeventiende en de achttiende eeuw leefden en streden, toont aan dat zij eensgezind of tegendraads, altijd één doel voor ogen hadden, namelijk het behoud van een zelfstandig Sint-Catharinadal. Vanuit haar dissertatie brengt M.T.A.R. Sponselee-de Meester ons deze geschiedenis.

De heropgerichte Abdij van Berne diende haar leden te vormen tot kloosterlingen en priesters. Hierover handelt de derde bijdrage van de hand van Jean van Stratum, voor de periode vanaf 1857 tot heden.

Ten slotte wordt ook naar het Zuiden gekeken: naar België. In de Zuidelijke Nederlanden hadden de Franse invallers op het einde van de achttiende eeuw een einde gemaakt aan alle premonstratenzer kloosterleven. Toch zouden, na de Belgische onafhankelijkheid in 1830, van de zestien abdijen er vijf opnieuw beginnen. Herman Janssens verhaalt zeer concreet hoe dit gebeurde.

De Werkgroep dankt de verschillende sprekers omdat door hun inspanningen zowel de contactdag als deze tekstbundel mogelijk werden. Dank ook aan de Abdij van Berne, haar nieuwe abt W. Cortvriendt en de medebroeders voor de geboden gastvrijheid, en in het bijzonder aan L. van de Meerendonk die de lezing hield van de door ziekte plots verhinderde J. van Stratum. Dank ook aan alle aanwezige en trouwe deelnemers voor hun interesse.

De Werkgroep verwelkomt als nieuwe medewerker Stefan Van Lani, archivaris van de abdij van Park. Na de contactdag gaf Stijn Van de Perre te kennen de Werkgroep te willen verlaten. We willen hem danken voor zijn jarenlange medewerking, in het bijzonder voor de eindredactie van de verslagboeken van de tweede tot en met de negende contactdag.

Het voortleven van de Abdij van Berne
in haar parochies

P.B. Al

De voorgeschiedenis: 1579-1648

De Abdij van Berne bezit en bedient parochies vanaf het jaar 1240. Ze bezat van deze parochies het patronaatsrecht. De eerste parochie is Berlicum in Brabant. De andere Brabantse parochies waren Heeswijk en Lithoijen. Daarnaast waren de Hollandse parochies: Vlijmen, Oudheusden/Elshout, Hedikhuizen, Engelen en Bokhoven. Bokhoven was een eigen situatie: omgeven door Hollands gebied was het een enclave, behorend tot het prinsbisdom Luik. Kerkelijk gezien behoorden alle parochies tot Luik. Er bestond een grote verwevenheid tussen abdijs en parochies. In feite was het bezit van de parochies bezit van de abdijs.

In 1572 breekt er een totaal nieuwe periode aan. De Watergeuzen veroveren Den Briel en stoten verder door naar Gorinchem en Heusden. Ook de abdijs, die in de nabijheid van Heusden ligt, moet het ontgelden. In 1579 wordt ze voor een belangrijk gedeelte in de as gelegd.

Tussen 1579 en 1609 zijn Spaanse en Staatse troepen in voortdurende schermutselingen met elkaar verweekeld om het bezit van het Hollandse territorium. De zielzorgers blijven op hun standplaatsen, maar in 1609 moet men de wetten van Holland eerbiedigen. Dan breekt het Twaalfjarig Bestand aan. De oorlog wordt in 1621 hervat en in 1629 valt Den Bosch. Dan beginnen ook voor de Brabantse parochies de moeilijkheden. Het is de tijd van de Retorsie, waarin Spaanse en Hollandse troepen elkaar in de Meierij bevechten en voortdurend represaillemaatregelen tegen elkaar nemen.

Samenvattend kan men zeggen dat van de Bernse parochies de vier zuiver Hollandse veel meer te verduren hebben gehad dan de drie Meierijs. Lag voor de eerste groep de zwaarste tijd in de jaren 1579-1609; het Brabantse drietal dat met de hoofdstad Den Bosch nog rustig twintig jaar langer van de katholieke restauratie had kunnen profiteren, kreeg het pas moeilijk in de retorsiejaren en tegen de tijd van de Vrede van Munster.

Van 1648 tot aan de tijd van de Franse Revolutie

Vanaf 1648 tot aan de tijd van de Franse Revolutie zijn de lotgevallen van de parochies minus Bokhoven in grote lijnen identiek. Hoewel op 9 juli 1648 het fatale confiscatiebesluit was gevallen, werd het Slotje te Heeswijk in gebruik gelaten aan de abdijs. In 1649 vertrekt abt Leonardus Bosch echter naar het refugehuis in Vilvoorde bij Brussel. In 1657 vestigt hij zich daar definitief.

Ten gevolge van de inval van de Fransen in het Rampjaar 1672 wordt het klimaat voor de katholieken milder en op 13 maart 1724 verhuren de Staten van Holland het Speelhuis aan de religieuzen van Berne.

Terwijl de abten met enkele medebroeders in Vilvoorde resideren, verblijven de pastoors van de abdijs in schuilpastorieën in hun parochies. Om hun pastoorsplaatsen te kunnen

behouden, presenteren zij zich vanaf 1730 als “wereldtse priesters”. Ze zijn een soort cryptonorbertijnen: naar buiten seculier en voor elkaar norbertijnen.

In 1733 krijgen de pastoors van Vlijmen en Haarsteeg expliciet verlof om in hun staties te blijven. Tot aan de Franse Revolutie zijn er dan geen grote moeilijkheden meer. Met enige regelmaat was er contact tussen Vilvoorde en de parochies. De abt trok dan naar het Noorden en ontmoette zijn confraters in het Slotje te Heeswijk of in de vrije graafschap van Bokhoven.

In 1792 en 1794 vielen de Franse revolutionaire legers de Oostenrijkse Nederlanden binnen. Tegen het einde van 1796 zegt abt Grevers Vilvoorde voorgoed vaarwel. Het eigenlijke parochiële tijdperk van Berne was daarmee begonnen. Het refugehuis werd als eigendom van emigranten of uitgewekenen geconfisqueerd en verkocht. Abt Grevers stierf in 1799 en werd in Bokhoven begraven.

Prior Van Geel (1799-1805)

Het einde van de achttiende eeuw betekende de totale desintegratie van de Orde. Prémontré, de stamabdij, was opgeheven. Wat er met de laatste abt-generaal gebeurd was, wist men in de Noordelijke Nederlanden niet. Als zijn vicaris gold Augustinus Poorters, de abt van de inmiddels ook opgeheven Sint-Michielsabdij in Antwerpen. Prior Van Geel, pastoor van Vlijmen, wendt zich tot Poorters, die in Münster woont en vraagt wat er moet gebeuren na het overlijden van abt Grevers. Abt Poorters verwijst naar Ciamberlani, de pauselijke internuntius, die eveneens in Münster verbleef. Er komt nu een regenten-college, dat tot taak had het voortbestaan van de abdij in geestelijk en tijdelijk opzicht zoveel mogelijk te bevorderen.

Onder het bestuur van Van Geel begint de strijd met vicaris Van Alphen van het vicariaat van Den Bosch.

Van Geel zoekt contact met Rome via pastoor Bonifacius Beerenbroek van Drunen, een confrater van de Abdij van Tongerlo. Deze had goede contacten met het Norbertijns College in Rome, waar Egidius De Smet en Jan Baptist Snijers achtereenvolgens president waren. Door hun interventie komt er 7 februari 1804 een apostolische breve van Pius VII. Daarin wordt de vrije abtskeuze toegestaan ofwel de vrije keuze van prior en regenten. Dit was een belangrijk document. Het was voor de Bernenses een soort handvest, waarin de abdij geestelijk erkend, hersteld en weer vernieuwd werd met alle rechten en privileges die ze ooit bezeten had. Nog tientallen jaren daarna zou men steeds weer op dit pauselijk document teruggrijpen. Nu de abdij door Rome grondwettig erkend was en zij zicht gekregen had op een mogelijke abtskeuze, begon men voor plaatsvervangende bestuurlijke kaders te zorgen.

Op 20 augustus 1804 werd Luigi Ciamberlani aangewezen als vicegeneraal voor Berne. Jean Baptist baron van Velde de Melroy, oud-bisschop van Roermond en administrator te Grave, werd als protector van Berne aangewezen. In de kritieke tijd die nu volgde – 1804-1828 – zou Ciamberlani zich met hart en ziel voor Berne inzetten. Op 18 oktober 1804 geeft Ciamberlani het groene licht om tot abtskeuze over te gaan. Deze vond plaats op 10 januari 1805 te Vlijmen, onder voorzitterschap van abt Poorters van Sint-Michiels. Gekozen werd Petrus Beckers, de pastoor van Hedikhuizen.

Abt Petrus Beckers (1805-1823)

Ciamberlani bekrachtigde de keuze van Beckers op 20 januari 1805. Op 3 april vond in Haarsteeg de installatie plaats in de eigen parochiekerk van Beckers. Op 9 juni 1805 kwam er bericht vanuit Rome. Hierin werd verlof gegeven tot de abtszegening. De privileges van de abdij werden bevestigd en het abbatiaat zou voortaan verenigbaar zijn met het pastoraat. Om overhaaste stappen te vermijden stelde Ciamberlani Beckers pas in 1807 hiervan op de hoogte en zond tevens een afschrift aan Van Alphen. Toen brak de hel los!

Op 3 september 1807 schreef Van Alphen een vlammende protestbrief. Hij verweet de abdij subreptie en obreptie: het verzwijgen van de ware toedracht van zaken en het geven van valse voorstellingen. De persoon van Beckers werd door Van Alphen behoorlijk zwartgemaakt. Van Alphen kende wat bijzonderheden van Beckers, omdat ze in hun standplaatsen Schijndel en Berlicum bijna burens waren. Van Alphen verweet Beckers “het oprichten van een klooster, het maaken van kweezels en andere singuliere gekheden”. Onder dat laatste moet misschien verstaan worden de poging van Beckers om een verzoening tot stand te brengen tussen Rome en de Oudbisschoppelijke Cleresie van Utrecht. Het was een particulier initiatief van Beckers, die echter optrad met medeweten van de kerkelijke autoriteiten in Mechelen.

Ciamberlani dringt aan op wijze gematigdheid, zelfs al had de abdij goede relaties met figuren op hoge posten. Te denken valt daarbij aan Mr. Johan van Hooff, minister van Godsdienst, Justitie en Politie, en Mr. Jhr. Paulus de la Court, landdrost van het departement Brabant. Men moest de abdij niet als een gemeenschappelijk lichaam voorstellen maar als individuele pastoors en missionarissen. Ciamberlani werkte echter in stilte door. Hij had een gesprek met koning Lodewijk, die de katholieken zeer genegen was. Waarschijnlijk is daarbij ook de zaak van Berne aan de orde geweest. De plannen van de abtswijding worden doorgezet en op 14 mei 1809 vindt de mijtering plaats in de Sint-Elisabethkerk te Grave door bisschop Van Velde de Melroy. Assistenten waren de abten van Sint-Michiels en Averbode.

De dagen van koning Lodewijk waren echter geteld. Ontevreden over het zelfstandige en vaak anti-Franse beleid van zijn broer lijft keizer Napoleon het Koninkrijk Holland in bij het keizerrijk. Van Alphen wist niet goed om te gaan met de nieuwe situatie. Hij weigerde het *Te Deum* te laten zingen bij gelegenheid van het tweede huwelijk van Napoleon. Ook het *Domine, salvum fac Imperatorem nostrum* na de hoogmis op zondag vond geen genade in zijn ogen. Op zich genomen een begrijpelijk houding. Keizer Napoleon dacht echter anders en stuurde Van Alphen in ballingschap in Frankrijk. Van 1810 tot 1813 zit hij gevangen in Vincennes bij Parijs. Den Bosch kreeg nu een “echte” bisschop in de persoon van Van Camp. Napoleon paste zijn antikloosterpolitiek nu ook toe in de geannexeerde gebieden. Al gauw werden tien kloosters bij keizerlijk decreet opgeheven. Maar de norbertijnen van Berne bleven gespaard.

Het bestuur van Napoleon duurde niet lang. In 1813 werd hij in de Volkerenslag bij Leipzig verslagen en naar Elba verbannen. Het Driemanschap nam het heft in handen en riep de zoon van de laatste stadhouder terug naar de Nederlanden.

Aanvankelijk als soeverein vorst, later als koning, zet hij de kloosterpolitiek van Napoleon voort. In 1814-1815 werden tien kloosters in de vroegere soevereine gebieden van

Megen, Ravenstein-Uden en Boxmeer getroffen door de uitstervingsbesluiten. Zij mochten geen nieuwe kandidaten meer aannemen.

Berne bleef echter onder alle bedrijven door zijn “Jonge Heren” in de pastorieën opnemen, waar deze hun opleiding tot priester ontvingen toen ze bij de kruisheren te Uden niet meer terecht konden. Maar veilig waren de norbertijnen van Berne niet. Het gevaar kwam nu weer van een andere kant.

In 1813 komt Van Alphen terug uit zijn gevangenschap en graaft de strijdbijl weer direct op. Volgens hem waren de opheffingsdecreten van Napoleon zonder meer ook op Berne van toepassing en in 1816 waarschuwt hij abt Beckers geen novicen meer aan te nemen.

Beckers ervaart de situatie als steeds hachelijker. Het probleem van de opleiding stelde zich steeds duidelijker. De noviciaatsvorming op de pastorieën was ook geen ideale oplossing. Dit laatste was aan de resterende confraters van Tongerlo al drie keer toegestaan, nl. in 1802, 1807 en 1814. Er was echter niets over te vinden in de breve voor Berne van 7 februari 1804. Alle moeilijkheden bij elkaar genomen hadden abt Beckers er al eerder toe gebracht aan emigratie van de hele gemeenschap naar de Verenigde Staten te denken. De correspondentie hierover met de aartsbisschop van Baltimore is bewaard gebleven, maar de communicatie hierover verliep gebrekkig.

Uiteindelijk heeft Beckers in 1809 definitief van het plan afgezien en in 1815 weet Ciamberlani Beckers te overtuigen dat ook zonder expliciete toestemming van Rome het noviciaat en de opleiding op een van de pastorieën plaats mogen vinden. De gezamenlijke parochies vormen de abdij. Stuk voor stuk waren zij een deel ervan. Een noviciaat in een van de parochies was derhalve een noviciaat in de abdij.

Beckers blijft evenwel toch proberen in het buitenland een gelegenheid voor het noviciaat en de verdere studie te zoeken. Hij denkt aan het Norbertijns College van Tongerlo te Rome. Hij neemt contact op met de Orde van de Barnabieten, met de dominicanen in Rome, met de trappisten van Darfeld in het bisdom Münster. Ondanks de gebrekkige financiële toestand van de abdij bleef Beckers zoeken naar wegen om een goede opleiding te garanderen.

Men moest ook zeer voorzichtig omgaan met het goederenbezit om niet de indruk te wekken dat men een gemeenschappelijk lichaam was. Daarom werd het goederenbezit op naam gesteld van vooraanstaande en betrouwbare katholieke families en na 1854, wanneer de kerkbesturen rechtspersoonlijkheid krijgen, op naam van de eigen parochies. Vanwege de napoleontische oorlogen had men ook grote verliezen geleden op buitenlandse stukken.

Ongebroken en in waardige armoede is abt Beckers gestorven op 14 februari 1823. Hij werd begraven op het kerkhof van Hedikhuizen, maar zijn graf aldaar is niet meer aanwezig.

Het regentschap van prior Arnold Beels (1825-1837)

Onder het regentschap van prior Arnold Beels, pastoor van Vlijmen, valt het hoogtepunt van de strijd tussen het vicariaat van Den Bosch en de Abdij van Berne.

Ciamberlani wilde aanvankelijk alle faculteiten van de overleden abt aan prior Beels overdragen, maar hiertegen kwam verzet van de pastoors van Elshout-Oudheusden en Berlicum, die tot regent waren gekozen. Op 22 augustus liet Ciamberlani aan Beels weten dat hij te geschikter tijd de meest noodzakelijke faculteiten zou krijgen.

We dienen de geschiedenis van Berne in die dagen echter in een veel breder perspectief te zien. Dat was de kwestie van de verhouding van de kloosterorden en congregaties met de overheid. Koning Willem I wilde alleen die religieuze instituten erkennen die van maatschappelijk nut waren – dus actief in de gezondheidszorg. De overige instituten wilde hij laten uitsterven door een verbod op het aannemen van nieuwe leden. Maar de kloosters die de regels ontboden werden zelden aangepakt.

Dat gaf Ciamberlani op een lager niveau de moed om Berne voortdurend de hand boven het hoofd te houden. Hij stelde duidelijk dat de apostolische breve van 7 februari 1804 voor de abdij zonder meer een kerkelijk herleven betekende en dat zij niet door het concordaat van 1801 getroffen was.

De standpunten van vicaris Van Alphen en Ciamberlani stonden hier lijnrecht tegenover elkaar. Voor de eerste was Berne getroffen door het concordaat en daardoor rechtens “overleden”. Voor Ciamberlani was Berne ondanks het concordaat hersteld en herleefd. De Heilige Stoel handhaafde in 1823 deze status-quo.

Van Alphen begon nu prior Beels met brieven te bestoken. Met de brief van 23 juni werd een hoogtepunt en een keerpunt bereikt. Daarin verklaarde de vicaris: “Ik zeg u in alle oprechtheid dat op het ogenblik waarop ge mij een authentiek en wettig bewijs zult voorleggen, niet van de een of andere particuliere persoon, al bekleedt die ook een waardigheid, maar dat van de regering en de koning uitgaat, en door hen ondertekend is, en waarin ze uw abdij, als een lichaam, dat hier bestaat, zullen erkennen en dulden, dan zal ik uw rechten eveneens erkennen. Maar slaagt gij daar niet in, dan zeg ik even oprecht, dat ik uw abdij, uw rechten of privileges, nimmer meer zal erkennen, en zulks niet uit afkeer, maar uit gewetensoverwegingen ter wille van het welzijn van ons diocees”.

Er bleef voor de abdij geen andere weg meer over dan een beroep te doen op de koning, met alle risico's die daaraan verbonden waren.

Samen met Nicolaas Hogers, pastoor van Berlicum, werd door prior Theodorus Beels een verzoekschrift opgesteld en officieel ingediend bij de koning. Koning Willem I zendt het door aan de directeur-generaal van de R.C. Eeredienst, baron Goubau. Er gaat ook een kopie naar Van der Fosse, gouverneur van Noord-Brabant. Van der Fosse is positief en ook Goubau stelt zich gunstig tegenover het verzoekschrift op. Ook de minister van Justitie, Cornelis van Maanen, oordeelt ten gunste van Berne.

De Raad van State is echter verdeeld. Goubau wijst er de koning nu op dat het een gelegenheid is om zijn gezag te laten gelden tegenover de Raad van State en het vicariaat van Den Bosch, dat zich graag aan het toezicht van het staatsbestuur onttrok.

Het resultaat is het Koninklijk Besluit van 23 januari 1825, dat als volgt luidt: “Hebben goedgevonden en verstaan de geestelijken behorende tot de voormalige Abdij van Bern, gelegen onder Heeswijk in de provincie Noord-Brabant voorlopig te handhaven op gelijke voet, als ze door de vorige besturen dezer landen zijn gehandhaafd, zullen zij dien

volgens voorlopig het Jus praesentationis over de acht ten deze bedoelde en hier voren opgenoemde pastorijen kunnen uitoefenen”.

Het KB was zeker niet uit een bijzondere voorliefde voor de regulieren getroffen, maar men wilde de Raad van State en in het bijzonder Van Alphen treffen, die de antikerke-lijke politiek dwarsboomde. Van Alphen was voorlopig buitenspel gezet.

Op 29 januari 1828 komt de grote protector en vriend van de abdij Luigi Ciamberlani te overlijden. Hij werd op 4 oktober als vicegeneraal opgevolgd door Gerardus van Nooy, pastoor van Maarssen en plaatsvervangend superior van de Hollandse Missie. Deze was maar kort in functie, maar net lang genoeg om schade aan te richten. In het najaar van 1828 werd Van Alphen, opgestoot door Van Nooy, opnieuw agressief tegenover de abdij. Bij een benoeming voor Bokhoven verzweeg Van Alphen het recht van voordracht van prior Beels en zei dat hij daarover naar Rome geschreven had. Nu wilde Beels ook een uitspraak van de Heilige Stoel.

In het heetst van de strijd stierf Van Alphen op 1 mei 1831. Ook zijn opvolger, vicaris Den Dubbelden, voer dezelfde koers en richtte zich in het geheim tot Rome, waarop prior Beels een verdedigingsschrift naar Rome stuurde.

Via de bemiddeling van Francesco Capaccini, de opvolger van Van Nooy, en van de franciscaan pater Antonius Pluck, die te Rome als pleitbezorger van de abdij optrad, kwam er een gunstige beslissing voor de abdij. Op 28 augustus 1832 verscheen er een rescript van Rome dat de rechten van Berne volledig erkende, een standpunt dat paus Gregorius XVI op 24 maart 1833 volkomen bevestigde. Prior Beels zou als regent de leiding over de andere kanunniken hebben.

Den Dubbelden draaide toen helemaal bij. Hij bood aan dat de abdiheren in opleiding op het seminarie konden wonen en de lessen konden frequenteren. En zelfs dat ze daar het noviciaat konden maken.

Maar achter de schermen had er een intensief overleg plaatsgevonden tussen Van Hooydonk, de apostolisch vicaris van Breda, en Den Dubbelden. Hierin speelde ook Joannes Smits, regent van het kleinseminarie te Sint-Michielsgestel een belangrijke rol. Het was vooral de bedoeling om de lastige Beels op een zijspoor te zetten door hem twee coregenten te geven. Smits had voor dat idee propaganda gemaakt en gesproken met de Bernse pastoors van Berlicum, Heeswijk en Elshout-Oudheusden. Er was ook best reden tot kritiek op de alleenheerser Beels, want drie kandidaten die hij in de aanbieding had voor de pastoraten muntten uit in gebrekkige geestelijke opleiding en behoorlijke studie. Dat men op iets meer dan een dozijn abdileden, allen bestemd voor de zielzorg, er drie uit het parochiewerk had moeten terugnemen, was een teken aan de wand. De interventie van het vicariaat was dus zeker niet geheel ten onrechte!

Toch moeten we Beels zien als de redder van de abdij. Met het Koninklijk Besluit van 23 januari 1825 en het pauselijk rescript van 28 augustus 1832 had Beels de solide fundamente gelegd voor het verder voortbestaan van de abdij. Buiten de periode van de Tachtigjarige Oorlog was deze nooit zo bedreigd geweest als in deze jaren.

Wel waren er blijvende moeilijkheden met de opleiding. Maar toen Rome in 1832 beslist had dat Berne kerkwettig bestond, kwam er meer regelmaat in de opleiding. Het noviciaat

werd toen in Hedikhuizen, waar Nicolaas van den Braak pastoor was, gevestigd of in Haarsteeg waar de pastorie stond. Er zijn hele lijsten bewaard gebleven die aangeven welke uitzet aan kleren en boeken de novicen moesten meebrengen, o.a. een half dozijn slaapmutsen!

Ook de theologiestudie kwam in een meer solide spoor. Na 1832 werden de jonge leden der abdij in het seminarie voor de theologische studies opgenomen. De onkosten die hiervoor gemaakt werden, kwamen uiteraard voor rekening van de abdij. Men kan dit aantreffen in het kasboek van prior Beels. Het beheer van de goederen was echter door een schijnverkoop uit veiligheidsoverwegingen in de handen van leken gelegd.

Wat het Slotje in Heeswijk betreft, waren er steeds vage plannen om dit tot een soort vast punt voor alle verspreide Bernenses te maken. Hier zou iets aan opleiding en conventsvorming gedaan kunnen worden. Tussen 1833 en 1837, toen het Slotje weer duidelijk in handen van de abdij was – de parochie Heeswijk had het als pastorie geclaimd –, werd er voortdurend aan het Slotje gebouwd. Maar waarschijnlijk was dit achterstallig onderhoud en dacht men er niet serieus aan om tot conventsvorming over te gaan.

In 1837 komt prior Beels na “een onaangenaam en lastig leven”, zoals hij ooit ergens in een notitie geschreven had, te overlijden op 17 augustus.

Abt Nicolaas van den Braak (1837-1842)

Reeds op 5 september werd een nieuwe bestuurder gekozen en met gebruikmaking van de toegestane vrije abtskeuze wordt hij meteen tot abt gekozen. Nicolaas van den Braak wordt na Beckers de tweede abt-pastoor. De abtszegening en de mijter ontving hij pas in 1841.

Daarvoor had hij zich echter de nodige moeilijkheden op de hals gehaald, toen hij in de lijn van prior Beels, maar nu op grotere schaal, in het Slotje te Heeswijk grondige verbouwingen liet verrichten. Ongetwijfeld wilde hij in het Slotje de abbatiale woning vestigen en er ook de opleiding van de kloosterlingen onderbrengen.

Deze gedachte werd ook gestimuleerd en versterkt door de herstelling van diverse abdijen in België. Allerlei instanties vielen nu over abt Van den Braak, die op zijn portret een wat timide indruk maakt, heen:

- de gouverneur van Noord-Brabant
- de Bossche apostolische vicaris Den Dubbelden
- de vicegeneraal van de Orde Antonio Antonucci
- het departement van R.C. Eeredienst
- het departement van Justitie
- en zelfs de Koning!

Van den Braak had geen verlof aangevraagd voor de verbouwingen. Bovendien werden er novicen aangenomen, onroerend goed verworven en voerde Van den Braak de titel van abt.

Gelukkig stond de gouverneur van Noord-Brabant – ondanks zijn formele opstelling – op goede voet met de abdijs. Ook de minister van Justitie, Van Maanen, nam een welwillende houding aan.

In 1841 volgde er een gunstige beslissing voor de abdijs nadat ook koning Willem II, een oude traditie van de Oranjes volgend, zijn persoonlijke invloed ten gunste van de Abdij van Berne had aangewend.

In het kader van deze verbetering van de sfeer gaf Antonucci toestemming aan Van den Braak zich te laten mijteren. Dit gebeurde in Oosterhout, in Sint-Catherinadal, waar de Bernensis Franciscus Brouwers proost was, in 1841.

Eigenlijk had Van den Braak zeker het plan gehad zich in Heeswijk te vestigen, maar hij bleef bevreesd voor mogelijke maatregelen van de kant van het gouvernement. Prelaat Van den Braak stierf te Hedikhuizen op 23 augustus 1842.

Abt Gerardus Neefs (1842-1859)

Drie weken na het overlijden van prelaat Van den Braak had op de pastorie te Vlijmen de keuze van de nieuwe abt plaats, op 13 september. Op 31 mei 1843 ontving Gerardus Neefs de abtszegening te Berlicum waar hij pastoor was. Ze werd verricht door vicaris H. den Dubbelden, sinds 10 april 1842 titulair-bisschop van Emmaus. Zowel met Den Dubbelden als met diens opvolger bisschop Zwijsen had abt Neefs steeds goede relaties.

Het aantal zielzorgplaatsen bleef lange tijd vrijwel hetzelfde, behalve dat Haarsteeg van Hedikhuizen werd afgescheiden. Men nam slechts zoveel kandidaten aan als men normaal gesproken in de zielzorg op de eigen parochies kon plaatsen.

Hoewel ieder voor zich op zijn parochie woonde, soms met een kapelaan erbij, waren er ook onder Neefs duidelijk tendensen merkbaar naar een zeker gemeenschappelijk leven. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de voorschriften over het aanschaffen van boeken.

Toch was de herstelling van het gemeenschappelijk leven een moeizame zaak. Dat terwijl de sfeer voor de katholieken best gunstig was. De grondwet van Rudolf Thorbecke in 1848 had vele beperkingen opgeheven; het herstel van de hiërarchie zat in de lucht en de katholieken konden in samenwerking met de liberalen ruimer ademen.

De Bernenses verlangden in 1852 ook naar de herstelling van de abdijs, maar waren het er niet over eens op welke termijn het diende te gebeuren. De Brabantse pastoors dachten samen met de abt aan een periode van 3 à 4 jaar. De pastoors van de vier oude Hollandse parochies en Bokhoven wilden zo spoedig mogelijk. Abt Neefs hield vast aan zijn standpunt, want hij moest over voldoende mensen en voldoende personeel beschikken. Achteraf bleek zijn planning het beste te zijn.

Tegen de zomer van 1856 kwam Neefs tot de overtuiging dat de tijd nu rijp was om in Heeswijk op heel bescheiden voet een begin te maken met het kloosterleven. Aan de Congregatie van De Propaganda Fide te Rome vroeg hij verlof en advies. Het antwoord uit Rome was positief. Juridisch kwam de abdijs rechtstreeks onder de paus, dit wil zeggen

de Congregatie van De Propaganda Fide te staan. Deze zou rechtstreeks vertegenwoordigd zijn door de internuntius. Pas in 1886 kwam Berne weer bij de Orde.

Inmiddels was men al met vijf man in Heeswijk begonnen op 6 juni 1856, de feestdag van Norbertus. Het eerste dat men aanpakte was het gezamenlijk koorgebied. Op 6 februari 1857 kwam abt Neefs naar Heeswijk en bracht de nieuwe prior mee. De officiële datum van het nieuwe begin stelt men krachtens de gedenksteen, die boven de hoofddeur van het “Pastorietje” is aangebracht, op 2 februari 1857. Het convent telde toen zes leden tegenover veertien “buitenheren”, samen dus twintig leden. Dit was het prille begin. Er moest nog van alles gebeuren om de gemeenschap op te bouwen en een eenheid te smeden tussen convent en buitenheren, die een grote invloed behielden.

Tussen de verwoesting van het oude Berne en de herstelling in Heeswijk liggen 278 jaar; tussen de verdrijving uit Den Bosch en de herstelling 228 jaar. Een eeuwenlang verborgen leven; een niet aflatende strijd om het bestaan!

Religieuze vrouwen met daadkracht en volharding
Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal
in de zeventiende en achttiende eeuw

M.T.A.R. Sponselee-de Meester

1. Inleiding

In het stukje Oosterhout dat bij iedereen bekendstaat als de ‘Heilige Driehoek’ neemt het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal een prominente plaats in. Komend door de poort van het poorthuis wordt de bezoeker direct getroffen door de aanblik van het kasteeltje de Blauwe Camer dat al eeuwenlang onderdak biedt aan de zusters van Sint-Catharinadal. Dit contemplatief klooster kan terugkijken op een rijke historie die begon in 1271 in Vroenhout bij Wouw. In 1647 vertrokken de norbertinessen noodgedwongen vanuit Breda naar Oosterhout, waar zij hun intrek namen in het kasteeltje de Blauwe Camer. In 1672 keerde het convent voor een korte periode terug naar Breda. In 1679 kwamen de norbertinessen voorgoed terug naar de Blauwe Camer in Oosterhout, waar zij tot op de dag van vandaag een beschouwend leven leiden.

Het voortbestaan van deze religieuze gemeenschap werd in de zeventiende en achttiende eeuw ernstig bedreigd. Nadat de Staatse troepen, onder leiding van prins Maurits, Breda in 1590 heroverden op de Spanjaarden, werd het klimaat voor de katholieken in de stad ongunstig. Sint-Catharinadal mocht van de Staten-Generaal geen nieuwelingen of postulanten meer aannemen, met het gevolg dat het convent in 1625 nog slechts één religieuze telde, de bejaarde priorin Johanna van der Stegen. Als contemplatieve gemeenschap leefden de norbertinessen in principe afgesloten van de rest van de buitenwereld, maar zij onderhielden tal van contacten buiten de kloostermuren. Het belang van dergelijke relaties varieerde van belangrijk tot marginaal. De als zeer belangrijk ervaren band met het Huis van Oranje-Nassau, die teruggaat tot de stichting van Sint-Catharinadal, werd in de Staatse periode (1625-1795) meermalen door de religieuzen aangewend in de strijd om te overleven.

Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal heeft een rijke en lange historie waarin het hebben en onderhouden van relaties een grote rol hebben gespeeld. In de onderstaande verhandeling gaat de aandacht speciaal uit naar deze contacten gedurende de zeventiende en achttiende eeuw, een periode waarin de dreiging van uitsterven als het zwaard van Damocles boven de hoofden van de religieuzen hing. In aanloop naar deze uiterst turbulente tijd en ook om aan te geven hoe buigzaam en standvastig de norbertinessen altijd zijn geweest, allereerst een korte terugblik van wat voorafging.

2. Sint-Catharinadal van Vroenhout tot Breda

2.1. De stichting

De geschiedenis van Sint-Catharinadal begon in 1271 toen een zekere Servatius van Breda een aantal vrouwen op zijn landgoed te Vroenhout bijeenbracht om daar een devoot leven te leiden.¹ Zij sloten zich aan bij de Orde van Prémontré, genoemd naar de

¹ M.T.A.R. Sponselee-de Meester, *Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal in de Staatse periode 1625-1795. Portret van een religieuze vrouwengemeenschap in benarde tijden* (Hilversum 2003) 20-21. Hoe de stichting van Sint-Catharinadal precies is geschied, is onduidelijk. Aangenomen wordt dat deze Servatius van Breda de stichter is. Over zijn herkomst is geen absolute zekerheid.

stichtingsplaats in Noord-Frankrijk. Stichter van de orde was Norbert van Gennepe van wie de naam norbertijnen en norbertinessen is afgeleid. Vanaf het prille begin werden de religieuze vrouwen van Sint-Catharinadal, als zelfstandige stichting, onder rechtstreeks toezicht gesteld van de abt van Prémontré, die optrad als vader-abt van het klooster. Zij hadden tevens het recht uit een van de norbertijnenabdijen een proost te kiezen die hen als priester terzijde moest staan. De priorin was de belangrijkste vrouw onder de religieuzen. Zij droeg, in samenwerking met de proost, zorg voor de dagelijkse gang van zaken in het klooster. De relatie met de heren van Breda en daaruit voortvloeiend met het Huis van Oranje-Nassau stamt eveneens uit 1271, toen Arnoud van Leuven, heer van Breda, en zijn vrouw Elisabeth de kloostergoederen onder hun bescherming namen.² Tevens beloofden zij dat ook in de toekomst de heren van Breda het klooster en de kloostergoederen onder hun hoede zouden nemen. Een belangrijke belofte in het licht van de strijd om het voortbestaan van Sint-Catharinadal.

Als gevolg van de Sint-Aagtenvloed in februari 1288, die grote delen van het noordwesten van Brabant onder water zette, werd het voortbestaan van het klooster danig bedreigd. Op uitnodiging van Raso II van Gaveren, heer van Liedekerke en van Breda, vertrokken de norbertinessen in 1295 naar Breda waar het convent verbonden werd met het gasthuis aldaar.³ De samenvoeging met de actieve gemeenschap van de gasthuiszusters was geen succes, aangezien de werkzaamheden van beide huizen zich niet lieten verenigen. Daarom verhuisden de norbertinessen in 1308 naar een eigen bescheiden onderkomen net buiten de stadsmuren gelegen.⁴

2.2. De heren nemen hun verantwoordelijkheid

Aangezien het klooster ver weg was gelegen van de moederabdij in Prémontré, waren het de heren van Breda die mede toezagen op het reilen en zeilen van het kleine convent. Graaf Jan IV van Nassau (Jan I van Breda) voerde in 1463, met toestemming van paus Pius II, een aantal hervormingen door uit onvrede met de gang van zaken in het klooster. Hij vond dat het religieuze leven in Sint-Catharinadal zeer verslapt was, vooral door de voortdurende afwezigheid van een proost in die tijd. Daarom moest de kloostergemeenschap tot een beter leven gebracht worden en diende er een streng slot ingevoerd.⁵ Het streven van Jan IV was geheel in de stijl met het toen wijd verspreide ideaal een strenger kloosterleven in te voeren met een striktere naleving van de regels. De uitvoering van de hervormingen in Sint-Catharinadal werd toevertrouwd aan de abten van de Abdij van Berne, de Sint-Michielsabdij te Antwerpen en de proost van Bloemhof te Wittewierum.⁶

In de zestiende eeuw ontwikkelde graaf Hendrik III van Nassau een nieuw stadsplan voor Breda, waardoor Sint-Catharinadal na 1531 binnen de nieuwe stadswallen kwam te liggen. De gevolgen waren groot voor het klooster, dat in die tijd gemiddeld zo'n twintig norbertinessen telde, verdeeld in koor- en lekenzusters. Allereerst verloren zij een stuk privacy. Langs alle kanten werd het klooster ingesloten en bijna transparant gemaakt. Vanaf de stadswallen kon iedereen zien wat zich binnen de kloosteromheining afspeelde. Het was een ideale plaats om de religieuzen te bespotten en na te roepen. Erger nog was het verlies van akkers en weilanden en de onteigening van het Nonnenveld met de

² Archief Catharinadal (AC), Charters nr. 2, 6 juli 1271.

³ Ibidem, nr. 14d en 14e, 1 november 1295.

⁴ Ibidem, nr. 16b, 22 april 1308.

⁵ Ibidem, nr. 312, 8 december 1461.

⁶ Ibidem, nr. 317, 11 oktober 1462.

belendende percelen in de stad. Herhaalde protesten van priorin en convent aan het adres van graaf Hendrik III betreffende de veel te lage schadeloosstelling hadden amper effect.⁷

Halverwege de zestiende eeuw startten enkele norbertinessen met het geven van onderwijs aan een aantal jonge meisjes. Dit klinkt misschien merkwaardig voor een contemplatief klooster, waar bezinning en gebed de hoofdbestanddelen waren van het dagelijks bestaan en contact met de buitenwereld zoveel mogelijk diende te worden vermeden. Met deze regels werd in die tijd echter niet al te streng omgegaan. Sinds graaf Hendrik III de hofcultuur in Breda tot bloei had gebracht, ontstond in de stad ook de behoefte aan meer onderwijs. Bovendien bevond zich binnen de stadswallen geen ander klooster dan Sint-Catharinadal. Tevens was de zorgelijke financiële situatie zeker een reden voor de norbertinessen zich aan het lesgeven te wijden, want de daaruit voortvloeiende gelden waren een welkome aanvulling op het budget.⁸

2.3. De opstand

In oktober 1555 deed Karel V in Brussel afstand van de Nederlanden, in die tijd gevormd door zeventien staatjes, ten gunste van zijn zoon Filips II. Het streven de Nederlanden onder een centraal bestuur te stellen, reeds ingezet door zijn vader, zette Filips II voort. Ook op godsdienstig gebied volgde Filips II het beleid van Karel V. Voor vader en zoon bestond er slechts één ware kerk en dat was die van Rome. Andere gezindten, zoals de lutherse en de doopsgezinde, werden verboden. Het verzet tegen deze politiek van centralisatie en godsdienstvervolging (waar ook de katholieken tegen waren) resulteerde in de jaren na 1560 in gewapende acties, uitmondend in de Beeldenstorm.⁹ Ten gevolge van deze Beeldenstorm, die in augustus 1566 over Brabant raasde, belandde Sint-Catharinadal in een precaire situatie. Naast de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Breda viel ook het klooster ten prooi aan de verniel- en plunderzucht van de opstandelingen of geuzen onder aanvoering van Willem van Oranje.

In de daaropvolgende jaren werd de stad Breda een aantal keren heen en weer geslingerd tussen katholieke en protestantse bezetters. Zo voltrok zich de Furie van Haultepenne, de Spaanse kolonel Claude van Barlaymont, heer van Haultepenne die in 1581 het kasteel van Breda veroverde. Er waren naar zeggen 584 slachtoffers te betreuren.¹⁰ Bijna tien jaar later in 1590 bracht schipper Adriaan van Bergen met zijn turfschip een aantal soldaten van de Staten-Generaal, verborgen onder de turf, de stad binnen, waarna zij Breda heroveren op de Spanjaarden.

Ondertussen konden de norbertinessen het hoofd amper boven water houden. Wat was het geval? De Staatse troepen plunderden het platteland en hadden onder andere in de omgeving van Roosendaal beslag gelegd op de helft van de daar aanwezige kloostergoederen. Veel dorpelingen, waaronder ook pachters van Sint-Catharinadal, waren weggetrokken. Zij konden de landerijen niet langer bewerken en daardoor hun pacht niet

⁷ A.C.J. Commissaris, *St. Catharinadal, schets ener geschiedenis van het oudste klooster in Nederland* (Breda-Oosterhout 1947) 38-39.

⁸ Jac. H. van Hooydonk, *Graaf Hendrik III van Nassau-Breda en zijn stad 1504-1538* (Nijmegen 1993).

⁹ S. Groenveld, *De Vrede van Munster: de afsluiting van de Tachtigjarige Oorlog* ('s-Gravenhage 1997) 9-18.

¹⁰ V.A.M. Beermann en J.L.M. de Lepper, 'De lotgevallen van de stad' in: V.A.M. Beermann, J.L.M. de Lepper e.a., *Geschiedenis van Breda II. Aspecten van de stedelijke historie 1568-1795* (Schiedam 1977) 38.

voldoen. Probleem van een heel andere orde was het wel of niet mogen aannemen van nieuwelingen. Onder katholiek bewind hadden de norbertinessen weinig te vrezen. Onder protestants bestuur mocht Sint-Catharinadal geen novicen meer aannemen, zodat het klooster op den duur zou uitsterven. Dit doemscenario zou de norbertinessen bijna tweehonderd jaar achtervolgen.

3. Sint-Catharinadal en de buitenwereld in de zeventiende en achttiende eeuw

3.1. Relaties met de orde

Het generaal kapittel, het hoogste gezag binnen de orde, werd in de beginperiode van de orde elk jaar gehouden in de moederabdij te Prémontré.¹¹ Alle abten en proosten van de orde moesten daar aanwezig zijn. Deze eis was echter vanwege de grote afstanden niet houdbaar. De vergaderfrequentie werd geleidelijk teruggebracht tot elke drie jaar. Daarnaast hoefden de abten en proosten niet meer persoonlijk aanwezig te zijn: een afgevaardigde per circarie (provincie) was voldoende. Elke zes jaar moest er een vergadering of provinciaal kapittel worden gehouden. Alle abten en proosten dienden aanwezig te zijn tijdens deze kapittelvergadering.¹²

De positie en bevoegdheden van een proost waren gerelateerd aan het wel of niet zelfstandig zijn van het klooster waar hij werd aangesteld. De proost van Sint-Catharinadal trad op als exempte proost en had dezelfde bevoegdheden en uiterlijke kenmerken (borstkruis en ring) als de abten van de norbertijnenabdijen. Zo had hij ook stemrecht tijdens het provinciaal en generaal kapittel. Gedurende de zeventiende eeuw werden in de Brabantse circarie vier provinciaal kapitels gehouden en in de achttiende eeuw slechts één, namelijk in 1718 in de abdij van Tongerlo.¹³

Hoe autonoom en afgezonderd van de buitenwereld de norbertinessen ook leefden, Sint-Catharinadal als geheel onderhield via de proost en zijn vicaris (kapelaan, indien aanwezig) de contacten met de moederabdij en de andere norbertijnenabdijen. Vooral met de abdijen die gelegen waren in het voormalig hertogdom Brabant onderhield Sint-Catharinadal door de eeuwen heen goede relaties. Bij de keuze voor een proost speelde de onderlinge band een voorname rol, aangezien de proost uit een van deze abdijen werd gekozen. De abt-generaal van de orde liet zich bijstaan door verschillende plaatsvervangers. De vicaris-generaal van de Brabantse circarie trad tevens op als plaatsvervanger van de generaal voor Sint-Catharinadal. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij de visitatie van het klooster. In de zeventiende en achttiende eeuw vonden de visitaties zeer onregelmatig plaats. In de periode 1680 tot 1795 werden de norbertinessen geen enkele keer gevisiteerd.¹⁴ De oorzaak moet voornamelijk gezocht worden in de politieke toestand waarin West-Europa in die tijd verwickeld was en de vrij geïsoleerde positie waarin Sint-Catharinadal zich bevond.

¹¹ De Orde van Prémontré werd gesticht in 1121.

¹² De uitgestrekte gebieden waar de norbertijnenabdijen zich bevonden waren verdeeld in provincies of circarieën.

¹³ L.C. van Dyck, *De abdij van Tongerlo, gebundelde historische studies* (Averbode 1999) 91.

¹⁴ AC, Registers en Manualen nr. 140 *Historica Praepositurae Vallis S. Catharinae proost Josephus van der Malen*, 228-237. In 1570 werd de visitatie uitgevoerd door Willem Douper, abt van de abdij van Floreffe (bij Namen).

In verband met het voortbestaan van Sint-Catharinadal bevond het klooster zich rond 1623 in een precaire situatie: priorin Johanna van der Stegen was de enige overgebleven religieuze. In 1625 zocht priorin Van der Stegen wanhopig naar een geschikt persoon die de missen kon opdragen met Kerstmis. Door tussenkomst van de vicaris-generaal van de orde voor de Brabantse circarie, abt Joannes Drusius van de abdij van Park bij Leuven, werd Dionysius Mutsaerts van de abdij van Tongerlo naar Sint-Catharinadal gestuurd. Het was de bedoeling dat hij slechts enkele dagen zou blijven, maar hij kon het niet over zijn hart krijgen het klooster hulpeloos achter te laten. Na moeizame onderhandelingen tussen hem, zijn eigen abt en de vicaris-generaal werd Dionysius Mutsaerts in 1626 benoemd tot proost van Sint-Catharinadal. Pas op 21 april 1630 kreeg Mutsaerts de bevestiging van het generaal kapittel dat hij als exempte proost werd aangesteld.¹⁵

Proost Mutsaerts, overleden in 1635, stelde alles in het werk om het klooster te behouden voor de toekomst. Samen met drie overgekomen norbertinessen uit het klooster Besloten Hof te Herentals bracht hij Sint-Catharinadal weer tot bloei. Door zijn manier van optreden kwam proost Mutsaerts regelmatig in botsing met priorin Van der Stegen, die haar vrijheid en machtspositie zag wegvallen. Uiteindelijk leidde dit tot het vertrek van Johanna van der Stegen uit Sint-Catharinadal.

De contacten tussen Sint-Catharinadal en de andere kloosters van de orde waren niet alleen zakelijk, maar hadden vaak ook een vriendschappelijk karakter. Wanneer de mogelijkheid aanwezig was, bracht men over en weer bezoeken ter ere van jubilea, installaties van proost of abt, bij overlijden of gewoon uit belangstelling. Ondanks de amicale omgang met elkaar ging het in de achttiende eeuw nog bijna mis met de zelfstandigheid van Sint-Catharinadal. Zo probeerde proost Van Simphoven (1770-1779) de norbertinessen te bewegen zich te laten incorporeren (inlijven) in een andere norbertijnenabdij in het zuiden. Hij deed dit met het oog op de aanhoudende overlast van de protestanten en de onveilige en onzekere situatie waarin het klooster nog steeds verkeerde. De religieuzen wilden absoluut niet afhankelijk worden van een of andere norbertijnenabdij en beriepen zich op hun exemptie. De proost moest bakzeil halen en de norbertinessen bleven zitten waar ze zaten: in Oosterhout.

3.2. Relaties met de kerkelijke overheid

De relatie tussen de bisschop van Antwerpen en Sint-Catharinadal stoelde juridisch op de decreten van het Concilie van Trente.¹⁶ In het dagelijks leven van de norbertinessen was de invloed van de bisschop van Antwerpen, in wiens bisdom het klooster verbleef, minimaal te noemen. Dit werd nog versterkt aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw toen de bisschop niet persoonlijk in de Staatse gebieden mocht komen vanwege de politieke en religieuze troebelen van dat moment. Wanneer bijvoorbeeld een religieuze van Sint-Catharinadal geprofest moest worden, kon de bisschop niet aanwezig zijn om haar het 'examen' af te nemen.¹⁷ Ter vervanging kwam meestal een van de pastoors uit de buurt naar het klooster voor de professieceremonie.

¹⁵ Ibidem, Charters nr. 528b.

¹⁶ J. Alberigo en J.A. Dossetti (ed.), *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*, derde uitgave (Bologna 1973) 776-784.

¹⁷ De bisschop had de bevoegdheid te controleren of de kandidaten die geprofest wilden worden, dit uit volledig eigen wil verkozen.

Na de Vrede van Munster in 1648 veranderde de situatie nauwelijks voor de katholieken in de Generaliteitslanden. Het was nog steeds verboden de katholieke godsdienst openlijk te belijden. De bisschop kon op deze manier zijn ambt niet naar behoren uitoefenen. Pas in de loop van de achttiende eeuw kwam er geleidelijk meer vrijheid voor de katholieken in de Generaliteitslanden. Zo kon bisschop Dominicus de Gentis (1749-1758) wel door zijn hele bisdom reizen.¹⁸

Soms werd de bisschop geraadpleegd als de noodzaak hiervan werd gevoeld. Dit kon gebeuren op verzoek van de proost, maar ook de priorin kon namens haar medezusters de bemiddeling van de bisschop inroepen. Een mooi voorbeeld is de kwestie van de adellijke religieuze Margaretha Carolina Alexandrina de Licques. In 1637 verzocht bisschop Nemius van Antwerpen de toenmalige proost Cruyt Madame De Licques over te halen terug te keren naar haar eigen klooster in Deinze bij Gent.¹⁹ Zij zaaide tweespalt en bestuurlijke onenigheid onder de proost en religieuzen. Haar aanwezigheid trok een zware wissel op het convent. Enkele norbertinessen vertrokken zelfs naar elders vanwege Madame De Licques. Uiteindelijk was het dankzij het doortastend optreden van proost Assels (1655-1676), gesteund door de priorin en haar medereligionen, dat Margaretha de Licques in 1656 voorgoed vertrok uit Sint-Catharinadal.

3.3. *Het contact met bestuurders van Breda*

Sint-Catharinadal lag sinds de stadsomwalling in de zestiende eeuw niet langer afgezonderd van de rest van de stad, maar maakte daar onderdeel van uit. Hoe autonoom het klooster ook was, de religieuzen waren voor tal van zaken gebaat bij een goede relatie met de lokale overheid. In de eerste decennia van de zeventiende eeuw was de politieke situatie in de Baronie van Breda spannend te noemen. De Staten-Generaal hadden na de herovering van 's-Hertogenbosch in 1629 ook hun zinnen gezet op het terugwinnen van Breda en het westen van de Baronie voor de Republiek.

In 1637 was de daadwerkelijke herovering van Breda een feit. Hiermee kwam een eind aan twaalf jaar katholieke zeggenschap in de stad, een tijd waarin de verstandhouding tussen het klooster en de stadsbestuurders of magistraat goed te noemen was. Bovendien een periode waarin het convent sinds 1625 weer nieuwelingen mocht aannemen. Bij de overname door de protestanten werd prins Frederik Hendrik heer en meester van de stad. Hij benoemde de Franse katholieke officier in Staatse dienst, François de l'Aubespine, markgraaf van Haulterive, tot gouverneur van Breda. Ook de drossaard werd benoemd door de heer van Breda. De Bredase drossaards echter hebben nooit hun ambt zelf uitgeoefend, maar lieten dit over aan een stadhouder. Het hele stadsbestuur, bestaande uit acht schepenen, een binnenburgemeester en een buitenburgemeester, veranderde van signatuur: alle katholieken werden vervangen door protestanten waarmee ook de houding ten opzichte van Sint-Catharinadal veranderde.²⁰

De toenmalige proost Balthasar Cruyt (1635-1655) was door de magistraat aangewezen om als een van de vier vertegenwoordigers van de stad bij de onderhandelingen over de overgave van Breda aanwezig te zijn. De proost nam de gelegenheid te baat om gunstige

¹⁸ W. Prick, *Bisschop Nelis, vriend van Brabants Katholieken 1736-1798* (Utrecht-Brussel 1948) 41-42.

¹⁹ AC, Registers en Manualen nr. 140, 392.

²⁰ V.A.M. Beermann en J. L.M. de Lepper, 'De lotgevallen van de stad' in: V.A.M. Beermann, J.L.M. de Lepper e.a., *Geschiedenis van Breda II. Aspecten van de stedelijke historie 1568-1795* (Schiedam 1977) 67.

condities voor het klooster te bedingen bij de prins. Hoe de onderhandelingen verliepen voor Sint-Catharinadal is uitvoerig te lezen in de *Historica* van kroniekschrijver Josephus van der Malen, proost van 1676 tot 1701.²¹ Zo mochten de religieuzen niet langer in het openbaar hun misvieringen houden, die volgens proost Cruyt soms wel door 400 tot 500 mensen werden bezocht. In plaats hiervan kreeg de proost toestemming voortaan in de beslotenheid van het klooster voor 30 tot 40 personen de misviering te houden. Daarnaast mochten de norbertinessen op persoonlijke voorspraak van de prins hun kloosterkerk behouden. Prins Frederik Hendrik hernieuwde daartoe de reeds bestaande sauvegarde (vrijbrief) van zijn voorganger prins Maurits. Tevens deed de prins de mondelinge toezegging dat iedereen het kloosterslot van de norbertinessen diende te respecteren.

Ondanks de gemaakte afspraken verkeerde Sint-Catharinadal nog steeds in dezelfde positie als vóór 1625. De religieuzen konden wel rekenen op bescherming van de prins van Oranje-Nassau, maar mochten geen nieuwelingen meer aannemen, zodat het klooster op den duur toch zou uitsterven. De Staten-Generaal hadden in deze kwestie de uiteindelijke zeggenschap. Daarbij ondervonden zowel de proost als de norbertinessen voortdurend plagerijen van militie en magistraat van Breda. Zo moesten de religieuzen in 1637 soldaten onderdak verschaffen: de ruitery werd op het binnenplein gestationeerd en het voetvolk in de bogaard met alle gevolgen van dien: de tuin werd geplunderd, de heggen vernield en al het fruit geplukt. De bouw van soldatenbarakken tegen de kloostermuren zorgde eveneens voor veel overlast voor de religieuzen. Kortom: op allerlei manieren probeerden de bestuurders van de stad Sint-Catharinadal te treffen met impopulaire maatregelen, zoals het onteigenen van kloostereigendommen, het versperren van de poortdoorgangen en het met voeten treden van compensatieregelingen.

3.4. Vertrek naar Oosterhout

Na de Vrede van Munster waren Stad en Land van Breda onderdeel geworden van de Generaliteitslanden. De plakkaten van de Staten-Generaal waren ook van kracht in de Baronie van Breda, behalve voor zaken die tot de bevoegdheden van de heer behoorden. Inzake religieuze kwesties was de heer echter gebonden aan de Staten-Generaal.

Ondanks de toegezegde bescherming van prins Frederik Hendrik was het verblijf van de norbertinessen in de stad niet langer te handhaven. In 1647 vertrok het convent naar het kasteeltje de Blauwe Camer in Oosterhout, onder voorwaarde dat het klooster een refugehuis mocht houden in Breda. Het liefst wilde proost Cruyt echter onder zijn leiding alsnog een zelfstandige stichting realiseren in het veilige Antwerpen, maar deze poging liep op niets uit.²²

Na een onderbreking van 1672 tot 1679, toen het convent om veiligheidsredenen terugkeerde naar Breda, bouwden de norbertinessen een nieuw bestaan op in de luwte van het platteland van de Vrijheid Oosterhout. De lokale overheid en militie in Oosterhout lieten de katholieke godsdienstuitoefening oogluikend toe, mits de katholieken maar vaak en diep in de buidel tastten om hen te vriend te houden. Ook Sint-Catharinadal ontkwam niet aan deze willekeur. Kroniekschrijver proost Van der Malen probeerde op allerlei manieren de positie van Sint-Catharinadal veilig te stellen. Zo liet hij in 1681 bij meester Sommeren in Antwerpen zes schilderijen maken waaronder drie vrouwenportretten, te weten van Odilia van Nassau, Machteld van Polanen en Elisabeth van der Leck. Door

²¹ AC, Registers en Manualen nr. 140, 384.

²² Ibidem, Bundels Brieven V F, nr. 124, 2 juni 1649.

middel van deze drie schilderijen hield Van der Malen de Oranjemythe die de bewoners van Sint-Catharinadal koesterden in stand. Bezoekers van het klooster konden nu met eigen ogen aanschouwen hoe belangrijk de band was die Sint-Catharinadal al eeuwen had met de families van Polanen en van (Oranje-)Nassau. Het was als het ware hun “levensverzekering” of zoals de proost het zelf uitdrukte: “Om aen de geuse occasie te geven om te spreeken van de autheijt en de edelheijt van ons clooster hangen die nonnens in ’t spreeckhuijs”.²³

De relatie met de lokale overheid in Oosterhout verliep meestal goed, maar in de achttiende eeuw ondervonden de religieuzen veel problemen met Simon Adriaan de Vries, schout, officier en kastelein in Oosterhout. Naar aanleiding van twee uitgevaardigde plakkatens door de Staten-Generaal in 1730 en 1731 voelde De Vries zich genoodzaakt als braafste jongentje van de klas zich van zijn taken te kwijten.²⁴ Het plakkaat uit 1730 bepaalde onder andere dat priesters en kapelaans verbonden aan een katholieke bidplaats voortaan geld moesten betalen om hun ambt te mogen uitoefenen. Tevens hadden zij schriftelijke toestemming nodig van de Staten-Generaal. Hiervoor moesten zij persoonlijk in Den Haag een verklaring van trouw en onderwerping komen afleggen en ondertekenen. Kloosterlingen en vooral jezuïeten waren op voorhand uitgesloten. In het plakkaat uit 1731 werd hierop een uitzondering gemaakt voor de norbertijnen van de abdijen Berne, Postel, Averbode en Tongerlo en de cisterciënzers van de abdij van Sint-Bernards te Hemiksem. Daarnaast bevatte het plakkaat een aantal bepalingen betreffende nog enkele voortlevende kloosters die alsnog zouden moeten uitsterven, zoals het begijnhof in Breda. Sint-Catharinadal werd echter niet genoemd.

Dit was het moment waarop schout De Vries in actie kwam. Hij haastte zich de Staten-Generaal op de hoogte te brengen van het feit dat zich in Oosterhout ook een klooster bevond dat door twee kanunniken van de abdij van Park bij Leuven werd bediend. De Vries wilde weten of dit klooster eveneens onder de plakkatens van 1730 en 1731 viel en zodoende diende uit te sterven. Ondanks een aantal sterke documenten, onder andere afkomstig van prins Frederik Hendrik, Amalia van Solms en prins Willem II, waren de religieuzen niet gerust op een goede afloop. De angst was mede ingegeven door het feit dat er in die tijd geen stadhouder was.²⁵ Uiteindelijk werd de zaak in ‘deliberatie’ gehouden door de Staten-Generaal. De onzekerheid waarin de norbertinessen al sinds 1637 verkeerden over het wel of niet mogen voortbestaan van het klooster, bleef voortduren. Een tweede poging van schout De Vries in 1735 om het bestaansrecht van de religieuzen te ondermijnen, mislukte eveneens.

Sint-Catharinadal had in de achttiende eeuw meermalen te maken met legeroefeningen die op de heide bij Oosterhout werden gehouden. Het was niet ongebruikelijk dat bij die gelegenheid inkwartiering plaatsvond in het klooster. Deze ‘gastvrijheid’ viel bijvoorbeeld graaf van Hompesch, generaal en opperbevelhebber over het kampement in 1732 ten deel. De graaf vond onderdak bij schout De Vries maar slapen deed Van Hompesch in Sint-Catharinadal, waar tijdens zijn aanwezigheid een dubbele wacht stond opgesteld. Toen er in 1769 opnieuw legeroefeningen plaatsvonden was het klooster ditmaal vrijgesteld van inkwartiering. Desondanks hadden de norbertinessen toch veel last van mensen uit Holland. Het publiek dat de legeroefeningen kwam bekijken, wilde tegelijkertijd ook

²³ Ibidem, Registers en Manualen nr. 96, 39 vso.

²⁴ Ibidem, Bundels Brieven XII A, nr. 1a, 19 juli 1730, kopie; nr. 4, 12 maart 1731, kopie.

²⁵ Het tweede stadhouderloos tijdperk duurde van 1702 tot 1747. Het eerste stadhouderloos tijdperk was van 1650 tot 1672.

het klooster van binnen bezichtigen. Zij drongen soms door tot op de cellen van de zusters. Van alles werd geprobeerd om de ongenode gasten buiten de poort te houden, maar veelal zonder resultaat.

Veel proosten zagen het als een belangrijke taak de relaties tussen het klooster en de lokale bevolking te cultiveren. Kwetsbaar door de constante dreiging van wel of niet moeten uitsterven, waren de religieuzen gebaat bij een goede verstandhouding met de burgers. Regelmatig werden vrienden, familie en hoogwaardigheidsbekleders, zowel katholiek als protestant, bij bijzondere gebeurtenissen uitgenodigd aan het feestmaal in de proosdij. Over het algemeen leefden de burgers en de religieuzen van Sint-Catharinadal in harmonie met elkaar.

3.5. De strijd om de centen

De zorgen om het dagelijks bestaan betroffen niet alleen geloofszaken en wel of niet gedooft worden. Aardse zaken als elke dag brood op de plank speelden ook in Sint-Catharinadal een rol van betekenis. Naast inkomsten uit ingebrachte bruidsschatten of dotes genereerden de norbertinessen ook inkomsten uit goederenbezit zoals huur, rente en pacht. Aan het eind van de zestiende eeuw was het goederenbezit van het klooster vrij gering. Verspreid liggend in een door politieke troebelen geplaagd gebied brachten deze goederen geen inkomsten op. Toen in 1590 de Staatse troepen de macht weer overnamen van de Spanjaarden leek het lot van Sint-Catharinadal bezegeld. De kloostergoederen zouden na het uitsterven van het klooster aan prins Maurits toekomen. Om die reden werden de kloostergoederen van de religieuzen ongemoeid gelaten. Het toezicht kwam nu aan de rentmeester van de geestelijke goederen in Breda.²⁶ Uiteindelijk leverde dit toezicht niet alleen nadeel op voor Sint-Catharinadal: de rentmeester van het klooster kreeg toestemming om wanbetalers op te sporen en zo nodig met hulp van de plaatselijke autoriteit de pachters te dwingen tot het betalen van de achterstallige pacht. Dit resulteerde de eerste decennia van de zeventiende eeuw in een verbetering van de inkomsten van de norbertinessen.

Het noodgedwongen vertrek van Breda naar Oosterhout in 1647 betekende voor de religieuzen een flinke financiële aderlating. De toenmalige proost Balthasar Cruyt had een vooruitziende blik en kocht al in 1645 het kasteeltje de Blauwe Camer voor 9.000 Rijns gulden van Adriaan Verelst. Proost Cruyt liet het slotje daarna voor ruim 20.000 Rijns gulden verbouwen om het geschikt te maken als klooster. Een kloosterkerk hoefden de religieuzen niet te bouwen, want zij mochten geen eigen kerk bezitten. In plaats hiervan richtten zij een van de panden van het gebouw in als kerk.

De tussentijdse verhuizing van het convent in 1672 naar Breda, vanwege de dreigende inval van Franse troepen op het platteland rondom Oosterhout, betekende opnieuw een enorme kostenpost. Onder leiding van proost Assels (1655-1676) werden grote kosten gemaakt om het oude klooster in Breda weer bewoonbaar te maken. Tegen beter weten in deed proost Assels het voorkomen alsof de norbertinessen nu voorgoed in Breda mochten blijven. Deze toezegging is echter door prins Willem III nooit gedaan. Zodoende moest het convent in 1679 terugkeren, en nu definitief, naar Oosterhout waar zij de Blauwe Camer uitgewoond aantroffen. Dit betekende opnieuw investeren om het kasteeltje bewoonbaar te maken.

²⁶ AC, Registers en Manualen nr. 140, 131.

Naast discutabele financiële beslissingen van verschillende proosten, liepen de invorderingen van de verschillende pachten eveneens niet altijd gesmeerd. Halverwege de achttiende eeuw verkeerde Sint-Catharinadal opnieuw in financiële problemen. De boekhouding was in grote wanorde, waardoor het klooster een behoorlijk deel van zijn inkomsten was misgelopen. Veel pachters maakten misbuik van het feit dat zij niet of niet op tijd werden gesommeerd hun pacht te betalen.²⁷ Proost Gummarus van Amersfoort (1760-1770) en zijn vicaris Joannes Baptista Van Simphoven (1770-1779) hadden de grootste moeite het achterstallig geld te innen. Zij hielden wekenlang op meerdere plaatsen zitdagen om de pachters alsnog in de gelegenheid te stellen hun pacht aan het klooster af te dragen. Dankzij de inzet van deze twee norbertijnen werd de administratie van het klooster danig gereorganiseerd met als resultaat dat de financiële positie van Sint-Catharinadal tussen 1760 en 1780 sterk verbeterde.

3.6. *Het Oranjehuis*

De relatie tussen het Huis van Oranje-Nassau en Sint-Catharinadal gaat terug tot de stichting van het klooster in 1271 en de betrokkenheid daarbij van de toenmalige heren van Breda. Door de eeuwen heen hebben de norbertinessen in uiteenlopende situaties een beroep gedaan op de graven van Nassau en de latere prinses van Oranje-Nassau. Ook wanneer geen dringende zaken op de agenda stonden, bezochten de Nassaus, uit oogpunt van de onderlinge vriendschap, met enige regelmaat Sint-Catharinadal. De tegenstelling protestant (het Huis van Oranje-Nassau) en katholiek (Sint-Catharinadal) speelde hierbij geen rol.

Door de politieke toestanden aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw was Breda jarenlang het strijdtoneel van gevechten tussen Spaanse en Staatse troepen. In zulke turbulente tijden was er weinig gelegenheid de onderlinge contacten tussen de heer van Breda en Sint-Catharinadal persoonlijk te onderhouden. Prins Frederik Hendrik was verwickeld in het strijdgewoel en hield zich op bij zijn troepen. Daarbij kwam dat de Oranjeprinses hun hofhouding na 1637 van Breda naar Den Haag hadden verplaatst.²⁸ Na de dood van Frederik Hendrik in 1647 onderhield zijn weduwe Amalia van Solms het goede contact tussen het Huis van Oranje-Nassau en Sint-Catharinadal. Zo toonde zij in 1651 haar grote genegenheid voor de “witte nonnenkens” door het schenken aan proost Cruyt van een gouden borstkrans versierd met zwart email en bezet met diamanten.²⁹

De opvolger van prins Frederik Hendrik, zijn zoon stadhouder Willem II, overleed al in 1650. Diens weduwe, Maria Stuart, baarde acht dagen na zijn overlijden een zoon: Willem III. Prins Willem III hield in 1678 zijn Blijde Inkomst in Breda, waarbij zijn gemalin prinses Mary werd ingehuldigd als vrouwe van Breda. Tijdens de feestelijkheden bracht prinses Mary ook een bezoek aan de norbertinessen, die sinds 1672 in hun oud klooster te Breda verbleven. Na het overlijden van Willem III in 1702 brak het tweede stadhouderloos tijdperk aan en wendde Sint-Catharinadal zich bij moeilijkheden tot de Friese tak van de Nassaus.

- Ook in de achttiende eeuw lieten proost en religieuzen geen gelegenheid onbenut de banden tussen het Huis van Oranje-Nassau en Sint-Catharinadal aan te halen. Zo

²⁷ Ibidem, nr. 101, 6 vso.

²⁸ J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik Prins van Oranje. Een biografisch drieluik* (Zutphen 1978) 492.

²⁹ AC, Registers en Manualen nr. 140, 406.

bezochten in 1744 prins Willem IV, zijn gemalin prinses Anna van Hannover en hun anderhalf jaar oude dochtertje prinses Carolina de norbertinessen in het kasteeltje de Blauwe Camer. Zijn opvolger, de jonge prins Willem V, kwam in 1766 naar Sint-Catharinadal. In 1769 bezocht hij, ditmaal samen met zijn gemalin prinses Wilhelmina (Frederika Sophia Wilhelmina van Pruisen), het klooster opnieuw. Tijdens dergelijke bezoeken werden allerlei geschenken uitgewisseld.

Na 1769 hebben in de achttiende eeuw waarschijnlijk geen Oranjebezoeken aan Sint-Catharinadal meer plaatsgevonden. De kloosterarchieven bevatten geen enkel gegeven hieromtrent. De contacten en onderlinge relaties tussen het Huis van Oranje-Nassau en Sint-Catharinadal zijn door de religieuzen zelf altijd als zeer belangrijk en voornam ervaren. Daarbij moet wel aangetekend worden dat de prinsen van Oranje-Nassau in de zeventiende en achttiende eeuw Sint-Catharinadal altijd genegen zijn geweest, zolang hun eigen belang hierbij niet in het geding kwam.

4. Tot besluit

Het voortbestaan van Sint-Catharinadal werd tot aan het eind van de achttiende eeuw “in deliberatie” gehouden door de Staten-Generaal. Pas in 1796 kondigde de Nationale Vergadering, die in de plaats trad van de oude Staten-Generaal, vrijheid van godsdienst-uitoefening en gelijkstelling van alle kerkgenootschappen af. Dit was gunstig voor het klooster, omdat haar beschermer, het Huis van Oranje-Nassau in de persoon van Willem V, in ballingschap was gegaan naar Engeland in 1795.

Tijdens de Bataafse Republiek van 1795 tot 1806 en het Koninkrijk Holland van 1806 tot 1810 kon Sint-Catharinadal het kloosterleven voortzetten. Dit in tegenstelling tot de abdijen en priorijen in Frankrijk en België die opgeheven werden. Toen het Koninkrijk Holland in 1810 bij het Franse Keizerrijk was ingelijfd, werd het voortbestaan van het klooster opnieuw onzeker. Gelukkig voor Sint-Catharinadal nam Napoleon een vrij milde houding aan tegenover vrouwelijke religieuzen die zich bekommerden om zieken, hulpbehoevenden, daklozen en weeskinderen. Daarom richtten de norbertinessen, toen de keizerlijke ambtenaren in 1810 begonnen met de boedelbeschrijving van Sint-Catharinadal, in allerijl een van de vertrekken van het klooster in als school met gratis onderwijs voor arme meisjes. Zij konden hiermee bewijzen dat zij geen “nutteloze” kloosterlingen waren.

Door zich zo aan te passen aan de napoleontische wetgeving, konden de norbertinessen van Sint-Catharinadal blijven voortbestaan. Zij mochten geen pensionaat oprichten en het aantal religieuzen mocht maximaal twintig zijn. In vroeger eeuwen hadden de religieuzen uit financiële overwegingen een school en pensionaat gehouden voor de meisjes uit de rijke families, ditmaal moesten zij gratis onderwijs geven aan arme meisjes uit lijfsbehoud.

De norbertinessen van Sint-Catharinadal vormden in de zeventiende en achttiende eeuw een kleine contemplatieve gemeenschap. Zij verkeerden in die periode in een geïsoleerde positie. De religieuzen hadden te maken met het protestantse bewind van de Staten-Generaal. Het klooster werd slechts gedoogd tot een definitief besluit genomen zou worden over het wel of niet mogen voortbestaan. Hierdoor waren de norbertinessen als religieuze gemeenschap voor het merendeel op zichzelf aangewezen. Om zich staande te

houden was het letterlijk van levensbelang de contacten en relaties met overheden, zowel lokaal als daarbuiten, zo goed mogelijk te cultiveren. Onder leiding van de proost, zijn vicaris en de priorin heeft Sint-Catharinadal de woelige tijden doorstaan. Soms dankzij hun bereidheid zich te plooien naar de wensen van de overheden, soms door de hakken in het zand te zetten. Maar steeds weer inspeland op de veranderende positie waarin zij zich als religieuze gemeenschap bevonden.

Rekrutering en opleiding van de confraters
in de Abdij van Berne 1857-2007

Jean van Stratum

Om de rekrutering en opleiding van de Bernenses in een wat wijder kader te plaatsen wordt eerst een schets gegeven van de situatie vóór 1857. Daarna volgt het verhaal over de periode na 1857.

1. Opleiding van Brabantse priesters einde achttiende en eerste helft negentiende eeuw

Rond 1800 kreeg een kandidaat voor het priesterschap eerst een aantal jaren onderricht in het Latijn bij de plaatselijke pastoor of maakte zich de kennis van die taal eigen aan een van de Latijnse scholen in Gemert, Grave, Megen, Eindhoven, Helmond of Uden. Een stap vooruit betekende in 1815 de oprichting van een kleinseminarie,¹ dat in het vicariaat Den Bosch ging zorgen voor een meer uniforme vooropleiding van toekomstige priesters. Maar privéonderricht en de Latijnse school bleven als alternatieven daarnaast nog bestaan.

Voor het vervolg van de basisopleiding kon men lange tijd terecht bij de universiteit van Leuven. De Franse overheersers besloten echter om die in 1797 te sluiten. Deze maatregel maakte het voor Nederlandse jongeren niet langer mogelijk om die buitenlandse weg naar het priesterschap te kiezen. Vrijwel direct daarna gingen echter in Noord-Brabant twee grootseminaries open. Het ene was bestemd voor kandidaten uit de West-Brabantse dekenaten die tot het bisdom Antwerpen hadden behoord; dit grootseminarie verhuisde in 1817 van het landgoed 'Ypelaar' bij Breda naar het buitengoed 'Bovendonk' te Hoeven. Het andere grootseminarie kwam ten dienste van het vicariaat Den Bosch en startte in het kasteel 'Nieuw Herlaar' bij Sint-Michielsgestel voordat het in 1839 werd gevestigd in Haaren. Abt Adrianus Manni van de Abdij van Berne, afkomstig uit Tilburg, was een oud-leerling van dit grootseminarie.

Daarnaast bestonden er nog twee instellingen met de weidse naam van hogeschool; de ene was gevestigd te Groot-Linden (bij Cuyk) en de andere te Huisseling (bij Ravenstein). In deze laatste plaats was pastoor Wilhelmus Ruys rond 1800 begonnen om vervolgonderwijs te geven en zijn instituut deed dienst als grootseminarie voor het kleine vicariaat van Megen en Ravenstein. In de loop van een kwarteeuw had de school in totaal circa dertig studenten. Ruys was rector van de hogeschool en tevens de enige docent. Sinds 1822 werd hij bijgestaan door een conrector, een ambt dat toeviel aan een subdiaken-student uit de hoogste klas. In 1824 werd die functie vervuld door Henricus van den Wijmelenberg, later magister-generaal van de kruisheren. Abt Gerardus Neefs die in 1857 het conventsleven van de Abdij van Berne in Heeswijk herstelde, was een oud-leerling van de hogeschool in Huisseling. Het onderwijs aan deze qua omvang erg bescheiden hogeschool is misschien niet eens zo slecht geweest. Ruys had een flinke collectie boeken en werd door de historicus C.R. Hermans in 1858 "zeer geleerd en in de gewijde wetenschappen zeer bedreven" genoemd. Na de dood van Ruys in 1824 werden de nog aanwezige studenten overgeheveld naar de opleiding van de kruisheren in Uden. De school in Groot-Linden sloot de deuren in 1829.

¹ Het seminarie begon overigens in de villa 'Veebeek' te Berlicum en werd vanwege ruimtegebrek in 1817 in Sint-Michielsgestel gevestigd.

Koning Willem I probeerde in 1825 greep te krijgen op de priesteropleiding in het gecombineerde koninkrijk (Nederland plus België) door kandidaten voor de grootseminaries te verplichten eerst het door hem opgerichte ‘Collegium Philosophicum’ te Leuven te volgen, voordat ze met de eigenlijke studie zouden beginnen. Het kleinseminarie ‘Beekvliet’ is toen ook een tijd gesloten geweest. Het koninklijke plan mislukte echter al na enkele jaren en niet één van de ruim vijfhonderd studenten uit Nederland en België die er hebben ingeschreven gestaan, kwam uit Noord-Brabant.

Het onderwijs

Tot 1850 duurde de opleiding aan de grootseminaries vier jaar, maar daarna werd dat zes jaar. De eerste twee jaar werden besteed aan filosofie, de overige jaren aan theologie met als onderdelen dogmatiek en moraal, en verder aan de bijbelse geschriften, kerkgeschiedenis, kerkrecht en elementen van de liturgie. Het aantal vakken breidde zich geleidelijk uit en al het onderwijs was tot halverwege de negentiende eeuw in het Latijn; de boeken die men gebruikte, bleven nog veel langer in die taal geschreven. De opleiding zorgde uiteindelijk met gemiddeld zes lessen, studietijd, gebed en wat ontspanning voor een goedgevulde dag van 4.30 uur in de ochtend tot 21.30 uur 's avonds.

Het niveau van het onderwijs kan niet geweldig zijn geweest, de enkele beschikbare professoren moesten een scala van vakken doceren én beheersen, waren vaak tevens nog belast met een taak in de zielzorg en er traden geregeld wisselingen op in hun corps.² Het lage wetenschappelijke niveau van beide seminaries blijkt o.a. uit het feit dat tot het einde van de negentiende eeuw geen van de docenten er de doctorstitel voerde.³ Van hen verschenen dan ook nauwelijks publicaties. Dat was wel het geval bij het grootseminarie te Warmond, waar al vanaf 1850 diverse docenten werkten die een doctoraat hadden behaald.⁴ Het aantal studenten van de beide Brabantse grootseminaries nam gestaag toe en de rendementen waren goed: 70 % van de Bossche seminaristen werd priester, in Bovendonk lag dat zelfs op 80 %. Jaarlijks had Breda zeven wijdingen en in het veel grotere bisdom Den Bosch lag dat gemiddeld op zestien per jaar. Na 1850 kwam er dan ook langzaam een einde aan het langdurige tekort aan priesters.

Die seculiere geestelijken, pastoor en kapelaan, stonden in aanzien bij de bevolking. Hun taak breidde zich langzamerhand uit van het kerkgebouw waar eucharistieviering, biecht, doopsel, uitvaart en huwelijk plaatshadden, naar de omringende maatschappij. Zo kwam in het midden van de negentiende eeuw het huis- en ziekenbezoek hoger op hun lijst van prioriteiten te staan en gingen ze zich meer betrokken tonen bij het organisatieleven. Priesters dienden ook privé een voorbeeldfunctie te vervullen. Geregeld hield de bisschop hen voor om niet teveel te drinken. Ze moesten geen herbergen bezoeken en in het openbaar niet roken, verder mochten ze niet jagen. Ook de kleding was tot in detail voorgeschreven: een lange toog met witte boord en, als men op reis ging, een toog tot voorbij de knie met een zwarte steek. Baard en snor waren niet toegestaan. De dienstmeid voor hun huishouding moest minstens dertig jaar oud zijn, dit vanwege de eerbaarheid. De

² Omdat de grootseminaries zichzelf als instellingen van hoger onderwijs beschouwden, kregen de docenten de titel van professor.

³ P.J.A. Nissen, ‘Het Katholicisme van restauratie en emancipatie’, in: H.F.J.M. van den Eerenbeemt, red., *Geschiedenis van Noord-Brabant 1796-1996*, dl. 1, (Amsterdam/Meppel, 1996), 346-347.

⁴ L. Winkeler, ‘Het onderwijs op Warmond, 1799-1967’, in: *Trajecta*, 9 (2000), 138, 143, vermeldt de oprichting in 1841 van het tijdschrift *De Katholiek* door de Warmondse president F.J. van Vree; deze, hoewel zelf geen academicus, schreef daarin ruim negentig artikelen en andere *collegae* als de bijbelkundige dr. Th. Borret bleven daarbij niet achter.

interesse van de ‘wereldheren’ voor cultuur en wetenschap was in tegenstelling tot wat hun naam zou doen vermoeden, matig ontwikkeld. Rond 1850 waren er klachten dat de Bossche clerus weinig beschaving kende. Het gebrek aan goede manieren trachtte men rond 1860 op te lossen door op het kleinseminarie ‘Beekvliet’ een wekelijks lesuur aan het aanleren daarvan te besteden; aandacht voor letterkunde en muziek vond de president van het seminarie echter niet nodig.

De reguliere priesters

Regulieren, de tweede groep van de geestelijkheid, waren in de eerste helft van de negentiende eeuw in Nederland een ‘marginaal fenomeen’, zoals Nissen het formuleert. De kerkelijke overheid en koning Willem I gingen ervan uit dat mannen- en vrouwenkloosters, die in het verleden hadden bestaan, in de tijd rond de Franse Revolutie formeel waren opgeheven. De meeste kloosters die nadien nog bestonden, werden dan ook een sterfhuis: hun leden mochten in de gebouwen blijven wonen, maar geen nieuwelingen meer aannemen. En wanneer het al lukte om een recht van voortbestaan erkend te krijgen, dan waren ze wat opleiding betreft op zichzelf aangewezen. Want er bestond animositeit tussen de kerkelijke autoriteiten en de leiding van de kloosters. De apostolische vicarissen van Den Bosch en Breda werkten eerder tegen dan mee als het erom ging om regulieren bij de zielzorg te betrekken. Zo liet vicaris Van Alphen van Den Bosch rond 1820 kandidaten van Berne niet toe op zijn grootseminarie; pas na flink wat druk ging hij overstag. Intussen stroopte de prior van Berne, Theodorus Beels, stad en land af om twee novicen onder dak te krijgen. Bijna smekend schreef hij zijn vriend Johannes Van den Berghen die pastoor was te Grimbergen (B): “Zoude U.Eerw. in Brabant niemand weten, die voor het stille leven is, bekwaam om de theologie van Dens en de H. Schriftuur aan onse Heeren uijt te leggen, en hiertoe genegen?”⁵ Dat leverde niets op en dus wendde hij zich tot vicaris Hermans, leider van het vicariaat Megen en Ravenstein die in Grave zetelde, om te zien of zijn mensen in de hogeschool van Groot-Linden waren onder te brengen. Toen dat lukte, kon het tweetal “met de kar naar hun studiehuis” afreizen, zoals Van den Hurk het uitdrukte.⁶

Noviciaat van Berne

In de achttiende eeuw deden de jonge Bernenses hun noviciaat, bij gebrek aan een eigen klooster, in de abdij van Grimbergen, dichtbij de plaats Vilvoorde waar hun abt sinds het midden van de zeventiende eeuw resideerde. Omdat Grimbergen in 1796 op last van de Fransen de poorten moest sluiten, werden novicen vanaf toen bij de kruisheren te Uden wegwijs gemaakt in het monastieke leven; de Bernse abt Nicolaus van den Braak volgde dit traject, evenals Antonius van den Eijnde, een van de twintig confraters die de Abdij van Berne in 1857 telde. Op den duur bleek die omweg toch geen ideale oplossing, temeer omdat het hier ook nog eens een andere religieuze orde betrof. Bovendien werd Uden getroffen door de ‘uitstervingsbesluiten’ van koning Willem I. Daarom besloot de abdij om de novicen in een van de eigen parochies op te leiden. Pogingen om kandidaten, samen met die van de abdij van Tongerlo, in Rome het noviciaat te laten maken of zelfs

⁵ Petrus Dens (1690-1775) was de president van het grootseminarie te Mechelen. Hij schreef het handboek *Theologia ad usum seminariorum et sacrae theologiae alumnorum* dat halverwege de 19de eeuw al aan zijn 19de druk toe was. Het handboek in veertien delen verkondigde her en der nogal rigoureuze opvattingen en ademde de sfeer van het Jansenisme.

⁶ A.W. van den Hurk, *Het verborgen leven van de Abdij van Berne in haar parochies 1797-1857*, (Tilburg, 1977), 152.

voor dat doel tijdelijk onder te brengen bij de trappisten in Münster (D), liepen rond 1820 op niets uit. En zo kwam de latere Bernse abt Gerardus Neefs in 1815 met zijn medenovice Johannes Klijn voor een termijn van twee jaar onder de persoonlijke hoede van pastoor Beckers in Elshout. In 1825-1835 verzorgde de Haarsteegse pastoor Nicolaus van den Braak het noviciaat, maar ook toen bleef het een moeizame zaak en zocht men naar andere wegen. Zo vroeg de al vermelde prior Beels, die in het abts-interregnum 1825-1837 de Abdij van Berne bestuurde, rond 1830 aan een relatie of die een postulant in huis wilde opnemen; eisen waren er verder niet: “Genoeg, dat hij de statuten leest, en van tijd tot tijd wat van het order [= de orde] hoort; hij is braaf en geschikt, en zal een deftig kostgeld betaalen”! Ook probeerde de prior kandidaten onder te brengen in België, maar door de Belgische Opstand werd die route na 1830 geblokkeerd. Niettemin gaf Beels hoog op van de kwaliteit van de opleiding van zijn confraters, waar die dan ook mocht zijn genoten: “Wat aangaat de bekwaamheid onser subjecten, wij zijn met dartien in het geheel; onder desen schijnen vier a vijff bij uijtmentheijd uijt in geleerdheijd, en alle de overigen zijn bekwaam, dewijl zij alle in de cura animarum zijn”. Of Beels zo naïef was? Vermoedelijk had zijn in hedendaagse ogen nogal overtrokken kwalificatie te maken met de kerkelijke en politieke situatie waarin de Abdij van Berne zich in die tijd bevond.

Toen in 1832 de juridische positie van de abdij sterker werd, kreeg het noviciaat te Haarsteeg meer betekenis. In 1833 ontving pastoor Van den Braak van de prior wat geld “wegens verschotten aan het maken van slaapplaatsen” wat erop wijst dat er een meer definitieve voorziening was gecreëerd. Dat het noviciaat wat beter geregeld was blijkt ook uit bewaard gebleven lijsten van boeken en kleding die een novice in die tijd moest meebrengen; het was van alles en nog wat, maar tot de standaarduitrusting hoorde ook een half dozijn slaapmutsen! Bij inkleding en professie waren kandidaten aan de pastoorsmeid een fooi verschuldigd en ze kreeg ook betaald voor het stoppen van de kousen van de ‘Jonge Heren’, zoals de juniores door de lokale gelovigen ter onderscheiding van de priesters werden genoemd. Het noviciaatsleven in Haarsteeg werd door Van den Hurk omschreven als een “knusse, huiselijke pastoriesfeer, waar duidelijk een familieband aanwezig was”.⁷ Met die sfeer waren dan ook tot 1857 veel Bernenses het beste, zo niet als enige vertrouwd.

2. De vooropleiding van de nieuwe Bernenses na 1857

Zestien van de twintig confraters die de abdij in 1857 telde hadden een of meer Latijnse scholen in de eigen omgeving bezocht, vier waren oud-leerling van het kleinseminarie ‘Beekvliet’. Vijf van deze Bernenses waren tevens al priester gewijd voordat ze bij de abdij intraden; ze hadden daarna nog slechts het noviciaat hoeven te maken en de professie te doen. Dat was niet ongewoon rond die tijd: zeven nieuwe kruisheren in Uden waren eveneens al priester voor ze tot deze orde toetraden.

Tot in 1886 het gymnasium Sint Norbertus opende, bleef de vooropleiding van de nieuwe Bernenses in grote lijnen gelijk aan wat hiervoor is beschreven. Van de 37 confraters die als novicen intraden in de jaren 1857-1886 en uiteindelijk priester werden, hadden er 22 de Latijnse school te Gemert bezocht, vijf kwamen van Beekvliet en de overige tien hadden een andere Latijnse school of seminarie als achtergrond; onder hen de latere

⁷ Van den Hurk, *Het verborgen leven*, 153, 155 en passim.

bibliothecaris en subprior Willibrordus Hoevenaars die privéonderwijs had gekregen van de pastoor-deken in zijn geboorteplaats Valkenswaard.

Na 1886 veranderde de vooropleiding van de jonge Bernenses zeer snel. Vijf jaar na oprichting leverde het gymnasium in 1891 zijn eerste alumni af voor de abdij, *primitiae nostrae* of 'de eerste oogst' zoals de toenmalige rector Gerlacus van den Elsen trots in zijn dagboek schreef. Zij werden gevolgd door vele anderen; van de 63 novicen in de jaren 1891-1914 waren er 53 (= 84 %) afkomstig van het Heeswijkse gymnasium; de overige tien hadden een gevarieerde achtergrond.

In de jaren 1914-1945 bleef het gymnasium de hofleverancier van de abdij. Wel daalde het percentage van voormalige Heeswijkse gymnasiasten onder de novicen van rond 80 % naar 67 %; andere novicen kwamen van de Latijnse school in Gemert of van diocesane seminaries dan wel soortgelijke instellingen van andere ordes of congregaties.

In de jaren 1945-1970 bereikte de Abdij van Berne getalsmatig zijn hoogtepunt. Dat kwam vooral door de intrede van 119 nieuwelingen. In toenemende mate hadden zij weer het gymnasium Sint Norbertus als vooropleiding: rond 1960 gold dat zelfs voor meer dan 80 % van hen. Maar vanaf 1970 veranderde het beeld volledig. Kleinseminaries hadden als opleiding afgedaan en novicen met andere achtergronden traden in; sommigen hadden een academische of andere studie afgerond. Van een vrijwel uniforme vooropleiding was geen sprake meer.

Waar kwamen de jonge Bernenses in geografisch opzicht vandaan?

De twintig abdijsleden van 1857 waren afkomstig uit plaatsen die, op Bladel na, minder dan 30 km van Heeswijk lagen. Sommige gemeenten waren beter dan andere vertegenwoordigd: vijf Bernenses kwamen uit Den Bosch, drie uit Gemert en twee uit Aarle-Rixtel. Opvallend is dat op de twintig confraters er maar twee uit de eigen parochies van de abdij stamden.

Tot 1914 was 75 % van de nieuwe confraters afkomstig uit Noord-Brabant en van hen stamde de meerderheid nog steeds uit een gebied van ongeveer 30 km rond de abdij. Dat was niet zo'n vreemde uitkomst, want na 1891 was ook het merendeel van deze novicen opgeleid aan het gymnasium bij de abdij. Naast de 75 % Brabantse scholieren had het gymnasium ook 25 % leerlingen van buiten Brabant; vaak zal er in hun geval sprake zijn geweest van een zeer bewuste schoolkeuze. Men zou daarom dan ook verwachten dat deze groep tevens meer novicen zou opleveren. Toch gebeurde dit niet. Dat zal hebben samengehangen met de typisch Brabantse sfeer van de abdij. Daar heerste hetzelfde groepsgevoel als op het gymnasium. Wie zich op school daarbij niet goed thuis voelde en daardoor min of meer buitengesloten kon raken, zou er bang voor zijn dat die situatie zich in de abdij zou voortzetten.

Van de sociale achtergrond van de nieuwe Bernenses is weinig bekend.⁸ Uit onderzoek in de jaren vijftig van de twintigste eeuw blijkt dat de kleinseminaries van Sint-Michiels-gestel, Uden en Heeswijk vooral werden bezocht door jongens uit het milieu van middenstand en agrarische wereld. Dat leidde tot een haast automatische wisselwerking en zette een bepaald stempel op de opleiding. Een aspect van dat stempel werd gevormd door de

⁸ Gedegen genealogisch onderzoek zou hierover meer helderheid kunnen bieden.

conservatieve opinies van de invloedrijke Gerlacus van den Elsen inzake de priesteropleiding: hij wilde geen geleerde, maar wel goede priesters en missionarissen. De sterke accentuering van intellectuele ontplooiing zoals die bij de opleidingen van de jezuïeten, de dominicanen en de augustijnen bestond, was in de abdij en op de school dan ook niet te verwachten.

In de jaren 1914-1945 liep het Brabantse aandeel bij de novicen terug naar 70 % ten gunste van toeloop uit andere provincies, vooral die in het westen van het land. Er kwamen minder nieuwelingen uit de cirkel van 30 km, ook al lag dat nog steeds boven 50 % van het totale aantal nieuwe intredes. Dit patroon bleef bestaan tot 1970. Vanaf toen kwamen nieuwelingen van overal en waren ze vaker uit de stad dan van het platteland afkomstig; vroeger was dat juist omgekeerd.

De eigenlijke rekrutering

Toen het gymnasium in 1886 geopend was, ging de abdij de school in de media promoten. Vaak gebeurde dat in de *Pius-Almanak*, waarin veel advertenties stonden van ordes en congregaties. Ook langs andere weg konden jongeren attent worden gemaakt op het bestaan van de Heeswijkse abdij. Zo traden confraters in de jaren dertig van de twintigste eeuw op tijdens Misweken in diverse parochies en dit vestigde de aandacht op het werk van de norbertijnen. Verder kwamen eerste contacten dikwijls tot stand via confraters van de abdij die bekend waren met bepaalde gezinnen. De aanwezigheid van een dorps- of plaatsgenoot in de abdij trok eveneens kandidaten aan.

3. Organisatie van de opleiding binnen de Abdij van Berne

Vanaf de herstart van het conventsleven in 1857 te Heeswijk moest men nadenken over de vormgeving van de opleiding van toekomstige Bernenses. In het begin was er nogal wat improvisatie, maar vanaf 1872 had de abdij een goed studieplan, dat was geënt op dat van het grootseminarie te Haaren. Het programma bevatte twee jaar filosofie, gevolgd door vier jaar theologie en andere vakken. De studie werd afgesloten met een examen op hetzelfde grootseminarie ter verkrijging van de jurisdictie, het recht om priesterlijke bediening te doen. Daarnaast keerden de jonge Bernenses, inmiddels veelal kapelaan in een abdijsparochie, eens per jaar naar Heeswijk terug voor een herhaald examen.

Studieboeken

Over de boeken die men bij de opleiding vooral in de beginjaren gebruikte, is wel wat bekend. Voor filosofie en bijbel werden werken gebruikt van Leuvense hoogleraren uit de eerste helft van de negentiende eeuw, terwijl de theologie bestudeerd werd uit het werk van Petrus Dens uit het midden van de achttiende eeuw. Confrater Bernardus Pennings die in 1893 naar Amerika vertrok en daar de vestiging van Bernenses in De Pere (Wisconsin) tot stand bracht, voerde dit werk in zijn bagage mee.

Vakken

Tot 1905 bleef het aantal vakken gelijk: filosofie, theologie (verdeeld in dogmatiek en moraal), Schrift, kerkrecht en kerkgeschiedenis. Daarna werden vakken toegevoegd of van de lijst afgevoerd en soms weer opnieuw geïntroduceerd. Nieuwe vakken die vrijwel

tot het einde van de eigen opleiding van de abdij werden gegeven waren ethiek, sociologie en *eloquentia* (welsprekendheid); korter of langer stonden economie, natuurwetenschappen en ascese op het programma, evenals liturgie en ordegeschiedenis. Rond 1959 bestond het curriculum uit dertien vakken. In de jaren daarna liep de eigen opleiding ten einde, men probeerde eerst nog combinaties aan te gaan met andere identieke instellingen, maar vanaf 1970 heeft de abdij geen eigen opleiding meer. Juniores studeren nu aan universiteiten of aan andere instellingen.

Docenten

Zeker in het begin wisselden de docenten geregeld, omdat de abdij vacatures in de parochies bij voorrang wilde opvullen. Opvallend is verder dat soms zeer jonge docenten werden aangesteld die zelf nog in hun opleiding zaten, zoals in 1874 de latere abt Evermodus van den Berg, toen 21 jaar, voor filosofie en in 1893 de 22-jarige Leo van den Heuvel voor datzelfde vak. Het aantal docenten liep min of meer gelijk met het aantal vakken, al werden leeropdrachten ook regelmatig gecombineerd. Eigenlijk waren er nooit meer dan tien docenten, alleen in 1959 waren er dertien.

Tot de eeuwwisseling was het onderwijs binnen de abdij in handen van confraters zonder wetenschappelijke vorming. Die konden slechts putten uit wat ze vroeger in de eigen opleiding hadden geleerd en vervolgens proberen dat aan hun jongere confraters over te dragen. Uit onmacht zullen sommigen zich hebben beperkt tot voorlezen uit een studieboek, vragenlijsten met antwoorden dicteren en die laten memoriseren. Afwijkende opinies of stevige discussies met een docent waren uit den boze. Het leidde tot een vrij star systeem, waarbij ook de studenten – soms maar een of twee per klas! – het niet gemakkelijk zullen hebben gehad. Rond 1900 kwam er verandering, toen er docenten aantraden die meestal in Rome hadden gestudeerd. Het wetenschappelijk kaliber van deze *Romani Doctores* werd in de academische wereld overigens niet zo hoog aangeslagen; ze promoveerden wel op jonge leeftijd, maar van andere publicaties na het proefschrift kwam het meestal niet. In Amerika noemde men rond 1900 zo'n Romeins doctoraat gekscherend *the visible sign of invisible knowledge*.⁹

Filosofie

De eerste van de Romeinse doctors was Joseph Nouwens. Hij behaalde het doctoraat in de theologie in 1901, maar ging toen – vreemd genoeg – filosofie geven aan de abdijopleiding. De jonge confraters hadden niet lang profijt van zijn kennis. Nouwens ging zich al snel bezighouden met de organisatie van de middenstand en in 1910 werd hij procurator-generaal van de Orde te Rome. Zijn onderwijstaken én zijn werk voor de middenstand werden toen door de filosoof Jules van Beurden overgenomen, die ook in Rome was gepromoveerd. Na diens dood in 1945 namen Jozef Verbruggen (baccalaureus) en Beda van Bijnen (doctor) de filosofie over, bijgestaan door de theoloog Fulco van der Heijden en in de late jaren 1950 gevolgd door Ewald van de Vossenbergh, die ook voorzien was van een Romeins doctoraat in de filosofie.

⁹ De uitdrukking komt voor in een brief uit 1902 van Gregory Rybrook aan Jules van Beurden in de abdij.

Theologie

De eerste Romeinse doctor bij de theologie in de persoon van de latere abt Milo Ondersteijn ging pas in 1919 aan de slag. In 1934 nam Paulus Gevers, eveneens in Rome gepromoveerd, het stokje van hem over. Beiden hadden in hun tijd assistentie van confraters met een lagere academische graad (licentiaat en baccalaureaat). Na de Tweede Wereldoorlog kwam Fulco van der Heijden in het team van de theologie, gevolgd door twee mannen met een Romeins licentiaat.

Kerkrecht

Deze discipline was lang een stiefkind in de opleiding, want het vak werd verzorgd door confraters zonder wetenschappelijke opleiding in die richting of door mensen uit een ander vakgebied die naast hun doctoraat in bijvoorbeeld theologie een baccalaureaat in kerkrecht hadden. Het leek allemaal beter te worden toen in 1938 Hyacinth Pijnappels aantrad, die juist in Rome was gepromoveerd. Hij bleef echter maar een jaar in functie en weigerde toen nog langer les te geven omdat abt Stöcker hem niet toestond een opleiding aan de universiteit van Leiden te volgen. Na hem namen baccalaurei het vak over tot in 1960 pas weer een echte kerkjurist aan het werk ging.

Schrift en kerkgeschiedenis

Het vak Bijbelse geschriften werd tot 1959 verzorgd door confraters met een beperkte eigen opleiding. Hetzelfde gold voor kerkgeschiedenis totdat in 1925 Hugo Heyman, in Zwitserland gepromoveerd, dit vak op zich nam; later stond Alphons van den Hurk hem hierin bij.

Eloquentia

In 1912 kwam dit vak op het rooster; het was bedoeld om de aanstaande priesters goed te leren spreken in het openbaar. Het vak werd meestal gegeven door meer artistiek ingestelde confraters of confraters met grote ervaring in het preken zoals Paschalis van Kaathoven en Adrianus van de Ven.

Ethiek en sociologie

Deze beide vakken, door Nouwens ingevoerd en later tot één vak gecombineerd, werden jarenlang door Gerlacus van den Elsen, Hieronymus Breugelmans en Jules van Beurden gegeven. Ze waren geen van allen voorzien van een specifieke opleiding hiervoor, maar ze zullen ervan hebben gemaakt wat binnen de grenzen van hun mogelijkheden lag. Na de Tweede Wereldoorlog gaf Wiro van Aken dit vak een aantal jaren: hij werd geacht er wel wat van te weten, omdat hij een paar jaar had gestudeerd aan de Economische Hogeschool van Tilburg; nadien kwam het vak bij Jozef Verbruggen terecht en later nog bij Fulco van der Heijden.

4. Resultaten van de abdijsopleiding

Ook in spirituele sectoren kan men soms gebruikmaken van sociaaleconomische begrippen. Zo is de term ‘rendement’ op een gewone schoolopleiding van toepassing te maken,

maar ook te benutten bij een priesteropleiding. We kijken dan naar het oorspronkelijke aantal ingetreden novicen en het aantal priesterwijdingen op het einde van de opleiding.

Tot 1914 kende de Abdij van Berne 21 jaren waarin geen enkele priester werd gewijd. Niettemin lag het rendement hoog, omdat er ook maar weinig novicen intraden: gemiddeld iets meer dan een per jaar. In de periode 1914-1945 nam het rendement wat af naar 84 %, hetgeen wil zeggen dat uiteindelijk 84 % van de ingetreden novicen werd gewijd. Er ontstond echter een keerpunt in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Van de dertig ingetredenen in de jaren 1930-1934 werd maar 70 % gewijd. Die daling hoorde bij een nationale trend die al rond 1925 had ingezet. Het ging daarbij niet om een teruglopende oogst uit de rekrutering, maar om een gebrek aan volharding zoals het onderzoek van Dellepoort uit 1955 aangeeft, dat wil zeggen dat steeds meer novicen de opleiding voortijdig verlieten. Als redenen daarvoor werden een “te grote geslotenheid en een tekort aan vorming tot volwaardig menselijke persoonlijkheid” binnen de seminaries genoemd; de uitkomst van dit onderzoek gold vooral voor de eerste helft van de jaren vijftig, maar lijkt ook toe te passen op de jaren dertig. Een groeiende nadruk op individualisme die later culmineerde in de *Swinging Sixties* verdroeg zich gaandeweg steeds minder met het collectieve en vooral uniforme, zeg veelal saaie, leven in de instituten waar toekomstige priesters werden opgeleid.

Het rendement van de abdiopleiding daalde rond 1960 geleidelijk naar 66 %, maar was daarmee nog steeds aan de hoge kant, omdat de ‘oude ordes’ samen toen al beduidend lager scoorden met hun aantal wijdingen. In de abdij leidde dit niet tot bezinning, maar men had er eerder een zelfvoldaan gevoel omdat er elders meer daling te zien was. Maar in de jaren 1964-1970 kwam een omslag die het rendement in de abdij op 13 % bracht, en dat was een ontwikkeling waarop men hier mentaal niet of nauwelijks was voorbereid.

Na 1970 is er nog moeilijk van rendement te spreken. Intrede na 1965 betekende niet ook automatisch de wens om aan het einde van de opleiding tot priester te worden gewijd. Sommige confraters voltooiden wel de opleiding, maar wilden de volgende stap niet zetten; andere lieten zich alleen tot diaken wijden. Veel nieuwe kandidaten verlieten kortere of langere tijd na de intrede de abdij.

5. Een korte blik op de toekomst

Beroepshalve kijken historici terug en ze wagen zich liever niet aan een voorspelling van wat er kan of moet gaan gebeuren. De traditionele opleidingsroute – via klein- naar grootseminarie – die aan de Abdij van Berne in de loop van ruim een eeuw een constante stroom van nieuwe priesters bezorgde, is al bijna veertig jaar geleden gesloten en men hoeft geen profeet te zijn om te beweren dat die leerweg niet meer zal worden opengesteld. Besluiten van het Tweede Vaticaanse Concilie zullen niet worden herroepen. Nieuwe kandidaten volgen nu hun opleiding aan universiteit of hogeschool, vaak een kwestie van jaren. Dat maakt het lastig om bijvoorbeeld een goede band met het conventsleven in stand te houden en lijkt daarom niet aantrekkelijk voor wie nu zou willen intreden. Men kan zich overigens afvragen of een dergelijke opleiding voor iedere aspirant wel nodig is. Te denken valt dan aan de categorie die niet bij voorbaat priester wil worden, maar wel wil deelnemen aan een gemeenschappelijk leven en daarnaast een bepaalde functie binnen of buiten de abdij wil (blijven) vervullen, zoals in onderwijs en verzorging of in bepaalde vrije beroepen. In dit verband zal de abdij er niet omheen

kunnen om de problematiek van de rekrutering zakelijker – lees professioneler – te benaderen en bij wijze van spreken een ondernemingsplan inclusief een *mission statement* en *human resource* model te maken en duidelijk aan te geven hoe men de diverse stappen daarvan denkt te realiseren. Het lijkt de taal waarmee de nieuwe, 70ste abt van Berne wel vertrouwd zal zijn.

Het herstel van de premonstratenzer orde
in België na 1830

Herman Janssens

- + abdij
- norbertinessen klooster

Premonstratenzer kloosters in de 18de eeuw, in het huidige België

1. De opheffing van de bestaande abdijen¹

In de achttiende eeuw waren er in de Zuidelijke Nederlanden – dit zijn de Oostenrijkse Nederlanden samen met het prinsbisdom Luik – zestien premonstratenzer abdijen, die alle teruggingen tot de twaalfde eeuw, en acht norbertinessenkloosters.² De Oostenrijkse regering begon vanaf omstreeks 1750 het de kloosters moeilijker te maken: verbod tot het verwerven van bijkomende onroerende goederen, strenge beperkingen van de toevloed van nieuwe financiële middelen, bijkomende lasten op de kloosters als heffers van tienden en beperkende voorwaarden bij het aannemen en de vorming van nieuwe kandidaten.³ Vanaf 1781 moesten de banden met buitenlandse hogere oversten worden verbroken. De premonstratenzers zouden zich voortaan organiseren in een nationale congregatie.⁴ Tegelijk moesten de kloosters hun ‘nuttigheid’ voor de maatschappij bewijzen. De abdijen kwamen hier goed vanaf, omwille van de parochiedienst.⁵ Voor de zusters werd het moeilijker. In 1783 werden vier norbertinessenkloosters opgeheven,⁶ Gempe en Besloten Hof te Herentals mochten blijven bestaan.⁷ Enkele premonstratenzer abten waren actief in de opstand tegen de Oostenrijkse regering in 1789-1790. Ofschoon de

¹ Oorspronkelijke, slechts licht aangepaste, Nederlandse tekst welke in Franse vertaling werd gepubliceerd als ‘Résurrection de l’Ordre en Belgique’, in D.-M. Dauzet, M. Plouvier en C. Souchon (ed.), *Les prémontrés au XIXe siècle: traditions et renouveau. Centre d’études et de recherches prémontrées. Colloque international de Conques, Septembre 1995*, Parijs, 2000, p. 192-212.

De belangrijkste bron voor deze bijdrage is P. Frederix, *Frans Corselis, Apostolisch Visitator van de Regulieren in België (1834-1850)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1968, en het artikel idem, ‘Frans Corselis, Apostolisch Visitator van de Regulieren in België (1834-1850)’, in *Anal. Praem.*, 46 (1970) 61-73, 264-298 en 47 (1971) 67-108 en 244-261. Voor de periode na de heroprichting werd tevens geput uit L.C. Van Dyck, ‘Visitator Frans Thomas Corselis en de norbertijnen. De Vaticaanse dossiers (1841-1848)’, in *Trajecta*, 3 (1994) 328-346. Voor Averbode werd de informatie aangevuld vanuit A. Maes, ‘1834. Het herstel der abdij van Averbode’, in *Anal. Praem.*, 10 (1934) 210-281; voor Park met Q.G. Nols, *Notes historiques sur l’abbaye du Parc ou cinquante ans de tourmente, 1786-1836*, Brussel, 1911 en voor Tongerlo uit M. Koyen (†) en L.C. Van Dyck, ‘L’Abbaye de Tongerlo’, in *Monasticon belge*, dl. 8, Luik, 1992, p. 263-375. Meer recent verschenen L.C. Van Dyck, *De abdij van Tongerlo. Gebundelde historische studies*, (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium, dl. 19), Averbode, 1999; F. Daelemans en J. Boschmans (red.), *Leven en lijden in woelige tijden. Grimbergen, de abdij en de regio 1780-1830*, Grimbergen, 2004; F. Stevens, ‘Kloostergemeenschappen en het recht. De juridische positie van de kloosters in de 19de eeuw (1796-1921)’, in *De lotgevallen van de Kempische Religieuze Instellingen tussen 1780 en 1850 (Studiedag Abdij Tongerlo 28 september 1996)*, Turnhout, 1997 en idem, ‘Les associations religieuses en Belgique pendant le 19e siècle’, in J. De Maeyer, S. Leplae en J. Schmiedl (ed.), *Religious Institutes in Western Europe in the 19th and 20th Centuries. Historiography, Research and Legal Position*, (KADOC Studies on Religion, Culture and Society, dl. 2), Leuven, 2004, p. 185-202.

² N. Backmund, *Monasticon Praemonstratense*, dl. 2, Straubing, 1952, p. 243-440; *Monasticon belge*, 8 dln., Maredsous, Luik, 1890-1993; *De glans van Prémontré*, Heverlee, 1973, kaart p. 120-121.

³ L. Van Buyten, ‘Van onttakeling tot nationalisatie, 1750-1796’, in *De glans van Prémontré*, Heverlee, 1973, p. 75-85.

⁴ Pl. Lefèvre, ‘Les actes de la Congrégation nationale des Prémontrés belges à la fin du XVIIIe siècle’, in *Analecta Praemonstratensia* (= *Anal. Praem.*), 30 (1954) 219-235.

⁵ Idem, ‘Les abbayes prémontrées dans les Pays-Bas autrichiens à la fin du XVIIIe siècle’, *ibidem*, 39 (1963) 267-276.

⁶ L. Van Buyten, ‘Van onttakeling tot nationalisatie’, p. 83.

⁷ G. De Schepper, *La réorganisation des paroisses et la suppression des couvents dans les Pays-Bas autrichiens sous le règne de Joseph II*, (Université de Louvain. Recueil de travaux d’Histoire et de Philologie, dl. 111,8 / Universiteit te Leuven. Publicaties op het gebied der geschiedenis en der philologie, dl. 111,8), Leuven, Brussel, 1942, p. 126-127.

regering na 1790 alle maatregelen tegen de abdijen en kloosters introk, werd de verhouding met het regime toch niet opnieuw goed.⁸

De Franse troepen werden in 1792 dan ook door velen als bevrijders begroet, maar dat duurde niet lang.⁹ In 1793 kwamen de Oostenrijkers nog even terug, maar in de slag van Fleurus op 24 juni 1794 werden zij definitief verslagen. Op 1 oktober 1795 werden de Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik bij Frankrijk gevoegd. Dezelfde kerkelijke politiek werd voortaan toegepast. Op 1 september 1796 werden de meeste kloosters – waaronder alle premonstratenzer abdijen en de overgebleven norbertinessen-kloosters – afgeschaft. Einde 1796 en begin 1797 volgde de daadwerkelijke uitdrijving, waarna men overging tot de verkoop van de inboedels, de gebouwen en de gronden. De religieuzen ontvingen een pensioenuitkering in kapitaal, waarmee zij genationaliseerde kerkelijke goederen mochten aankopen.¹⁰ Het wel of niet aanvaarden van deze ‘bons’ en dus het erkennen van de onteigening werd voor velen een zwaar moreel probleem.¹¹

De antikerkelijke maatregelen na de staatsgreep van 18 fructidor van het jaar VI (4 september 1797) met de verplichte aflegging van de eed van haat tegen het koningschap¹² maakten het ook de Belgische priesters zeer moeilijk. De meesten weigerden de eed af te leggen, verschuilden zich of werden aangehouden en gedeporteerd. Q. Nols geeft een lange lijst van norbertijnen die met het Franse gerecht in aanraking zijn gekomen.¹³ Pas na de staatsgreep door Napoleon kwam er opnieuw een verzachting van het regime. De priesters op de eilanden Ré en Oléron werden in vrijheid gesteld op 20 en 21 februari 1800.¹⁴ Op 15 juli 1801 werd het concordaat met de paus ondertekend, maar eerst op 8 april 1802 afgekondigd. De kerkelijke hiërarchie werd heropgericht, de kerken en de seminaries opnieuw geopend.¹⁵ Artikel 10 van het concordaat legde de keuze en de benoeming van de pastoors voortaan uitsluitend bij de bisschoppen. Hiermee vervielen de aloude patronaatsrechten van de abdijen¹⁶ – de tienden waren reeds bij het begin van de revolutie afgeschaft. Ten slotte vaardigde kardinaal Caprara, pauselijk legaat in Frankrijk, op 4 juni 1803 een decreet uit waarbij alle reguliere geestelijken onder de jurisdictie van de bisschoppen werden geplaatst.¹⁷ In de heropgerichte kerk was officieel geen plaats meer voorzien voor de traditionele religieuze orden, hoogstens duldde men congregaties voor ziekenverpleging en eventueel ook voor onderwijs.

⁸ L. Van Buyten, ‘Van ontakeling tot nationalisatie’, p. 86-88. Zie ook E. Aerts, ‘De sekwestratie van de Brabantse premonstratenzerabdijen (1789) in de briefwisseling van de Rekenkamer’, in *Anal. Praem.*, 65 (1989) 246-272.

⁹ G. De Schepper, *La réorganisation*, p. 265.

¹⁰ L. Van Buyten, ‘Van ontakeling tot nationalisatie’, p. 89-90.

¹¹ C. De Clercq, ‘De seculiere geestelijken. Mannelijke en vrouwelijke religieuzen te lande’, in J.L. Broeckx, e.a. (ed.), *Flandria Nostra*, dl. 4, Antwerpen, e.a., 1959, p. 167-168.

¹² C. Constantin, ‘Constitution civile du clergé’, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. 3, Parijs, 1923, kol. 1600-1601.

¹³ Q.G. Nols, *Notes historiques*, p. 94-110. Zie ook J.-B. Van Bavegem, *Het martelaarsboek of heldhaftig gedrag der Belgische geestelijkheid ten tijde der Fransche omwenteling op het einde der achttiende eeuw*, Gent, 1875.

¹⁴ Q. Nols, *ibidem*.

¹⁵ C. De Clercq, ‘De seculiere geestelijken’, p. 170-172.

¹⁶ C. Constantin, ‘Concordat de 1801’, in *Dictionnaire de théologie catholique*, dl. 3, Parijs, 1923, kol. 751.

¹⁷ C. De Clercq, ‘De seculiere geestelijken’, p. 173. Dat dit decreet toch enigszins werd toegepast, verne- men we wanneer een medebroeder de toestemming van de vicaris-generaal moet bekomen alvorens zijn testament te kunnen maken, zie A. Maes, ‘1834. Het herstel der abdij van Averbode’, p. 222.

Artikel 13 van het concordaat luidde: «Zijne Heiligheid verklaart, omwille van de vrede en het herstel van de katholieke eredienst, dat noch hij noch zijn opvolgers de kopers van kerkelijke goederen op geen enkele wijze zullen lastigvallen en dat bijgevolg de eigendom van deze goederen en de rechten en inkomsten eraan verbonden onvervreemdbaar aan hen blijven en aan hun rechtsopvolgers».¹⁸ De afschaffing en de inbeslagname van de abdijen en hun goederen werd aldus door de paus aanvaard: de Kerk zou er zich niet verder tegen verzetten.

Aldus was na het concordaat het kerkelijk leven officieel opnieuw genormaliseerd, in een kerk die geen religieuzen meer nodig had: de abdijen bleven afgeschaft en in de handen van de nieuwe bezitters, in enkele gevallen hadden de norbertijnen ze zelf kunnen terugkopen. De norbertijnen-priesters mochten als zielzorgers in de parochies hun werk verderzetten. In de praktijk bleven ze meestal de richtlijnen van hun abt volgen. Deze mocht nog steeds voor vacante parochies nieuwe kandidaten voorstellen, maar was bij de benoeming meer dan vroeger afhankelijk van de goodwill van de bisschop. Met het overlijden van de abt en van de prior verdwenen de reguliere oversten; meestal werden dan onder de medebroeders regenten gekozen om het beheer van de goederen en belangen van de voormalige abdij te behartigen. Door het stopzetten van de rekrutering nam het getal van de overlevende kloosterlingen geleidelijk af. Alleen de abdij van Tongerlo had in 1802 een pauselijk indult verkregen waarbij het werd toegestaan novicen op te nemen die in een van de parochies een jaar noviciaat zouden doorbrengen, waarna ze professie mochten afleggen. Dit indult gold voor zeven jaar en werd hernieuwd in 1807 en in 1814. Er werd echter geen gebruik van gemaakt.¹⁹

Na de val van Napoleon herleefde in vele abdijen de hoop op de herstelling. Op 9 september 1814 werd in naam van tien premonstratenzer abdijen en twee andere een smeekschrift gezonden aan kardinaal Consalvi, pauselijk legaat bij het Congres van Wenen, met de vraag om de oude abdijen met hun bezittingen te herstellen. Het Congres hield er totaal geen rekening mee, alles bleef zoals het was. Globaal genomen waren de regering van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden onder de leiding van een protestantse vorst en de Heilige Stoel het erover eens dat het concordaat van 1801 van kracht bleef, al bleef er discussie over de organieke artikelen.²⁰ Voor de religieuzen was er nog steeds geen plaats.²¹

¹⁸ *Collectio Epistolarum Pastoralium, Decretorum, aliorumque Documentorum, quae pro regimine Dioecesis Mechliniensis publicata fuerunt*, dl. 1, Mechelen, 1845, p. 3: "XIII. Sanctitas Sua, pro pacis bono felicitique Religionis restitutione, declarat eos qui bona Ecclesiae alienata acquisiverunt, molestiam nullam habituros, neque à se, neque à Romanis Pontificibus successoribus suis, ac consequenter proprietatem eorumdem bonorum, redditus et jura iis inhærentia, immutabilia penes ipsos erunt atque ab ipsis causam habentes." C. Constantin, 'Concordat de 1801', kol. 752.

¹⁹ L.C. Van Dyck, 'Superior Backx van Tongerlo en het norbertijnse parochiepastoraat (1839-1868)', in *Anal. Praem.*, 69 (1993) 84. De tekst werd gepubliceerd door J.B. Valvekens, 'Rescriptum pontificum anni 1802', *ibidem*, 57 (1981) 242-246. Op deze wijze heeft de abdij van Berne kunnen overleven op haar parochies, zie W.J.C.C. van den Hurk, *Het verborgen leven van de abdij van Berne in haar parochies 1797-1857*, (Bijdragen tot de geschiedenis van het Zuiden van Nederland, dl. 39), Tilburg, 1977 en de bijdrage van P.B. Al in deze bundel, p. 7-17.

²⁰ C. De Clercq, 'De seculiere geestelijken', p. 179. Zie ook H. Wagnon, 'La reconduction du Concordat de 1801 dans les provinces belges du Royaume-Uni des Pays-Bas (1814-1817)', in *Scrinium Lovaniense. Mélanges historiques / Historische opstellen Etienne Van Cauwenbergh*, (Université de Louvain. Recueil de travaux d'histoire et de philologie, dl. IV,24), Leuven, 1961, p. 514-542.

²¹ De norbertijnen van Ninove die het Voorlopig Bewind ervan op de hoogte brachten dat zij het kloosterleven reeds hersteld hadden, werden reeds op 23 september 1814 op bevel van de regering uit de abdij verdreven. P. Frederix, in *Anal. Praem.*, 46 (1970) 71.

Al bleef de eerste jaren van het nieuwe bewind de hoop op herstel nog levend, na 1820 begon deze fel af te nemen. De overgebleven leden verouderden, hun aantal verminderde. De laatste abten stierven. Stilaan konden de overleden pastoors in de abdijparochies niet langer door medebroeders worden vervangen.

Het nieuwe concordaat dat in 1827 werd gesloten tussen de Heilige Stoel en de regering wijzigde nogmaals niets aan de situatie van de opgeheven religieuze gemeenschappen. Dit was voor de oude norbertijnen een grote teleurstelling. Nu konden ze alle hoop op een mogelijk herstel wel laten varen. Men begon dan ook meer en meer overgebleven goederen onder elkaar te verdelen of te verkopen.

2. De Belgische onafhankelijkheid: aanzet tot herstel

In augustus 1830 brak in Brussel een opstand los, waarbij België zich onafhankelijk verklaarde. De nieuwe staat kreeg een grondwet die de volledige vrijheid van vereniging erkende. Religieuze gemeenschappen mochten dus opnieuw worden opgericht. Dit was de laatste kans voor de abdijen op een mogelijke redding.

In de abdijen stopte alvast de uitverkoop van de bezittingen. Enkele norbertijnen wilden daadwerkelijk opnieuw beginnen. De overlevenden van de verschillende huizen consulteerden elkaar. Op 5 augustus 1832 werd vanuit Averbode een smeekschrift naar de paus verzonden, ondertekend door de drie regenten van de abdij. Hierin werd gevraagd:

1. het herstel en de bevestiging van de premonstratenzer orde in België
2. de toelating voor Averbode en de andere abdijen om novicen aan te nemen en tot de professie toe te laten
3. de bevoegdheid om de novicen te kunnen ontslaan van het tweede jaar noviciaat
4. de bevoegdheid om voorlopig dispensatie te mogen verlenen van enkele minder essentiële punten van de statuten
5. de toestemming om van de postulanten een dos te ontvangen
6. de toestemming om de priesters van de abdij als onderpastoors te zenden bij de confraters pastoors
7. de toestemming dat na enkele jaren dienst deze onderpastoors hun confraters pastoors zouden kunnen opvolgen, na voordracht van de kandidaten aan de bisschop; dit was dus in zekere zin het herstel van het patronaatsrecht.

De bisschoppen op hun beurt hadden in een schrijven van 1 juli 1832 aan Rome gevraagd om de aloude exemptieprivileges van de religieuzen niet te hernieuwen. Paus Gregorius XVI zou echter niet ingaan op deze vraag, maar hij stelde voor om een seculier priester tot apostolisch visitator te benoemen om de zaken van de regulieren te behartigen.²² Intussen ontving men te Averbode bemoedigende woorden en steun van confraters uit andere abdijen. De abdij werd opnieuw voor bewoning in gereedheid gebracht en provisor I. Carleer kwam er zich vestigen. De pastoor van Grimbergen liet daarop weten

²² A. Simon, *Réunions des évêques de Belgique, 1830-1867. Procès-verbaux*, (Cahiers. Centre interuniversitaire d'histoire contemporaine / Bijdragen. Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis, dl. 10), Leuven, Parijs, 1960, p. 27, nr. 4: "Les évêques jouiront de la juridiction dans les monastères qui jadis étaient exempts, surtout s'ils furent dispersés et si leurs religieuses ou moniales sont réunies maintenant dans une autre maison, à moins que ces religieux ne possèdent un nouvel indult apostolique qui prescrit le contraire. Les évêques exprimeront au Saint-Siège l'avis qu'il ne conviendrait pas que des indults de ce genre fussent accordés".

dat ook hij al volop met werken bezig was. Onder de Averbodse confraters groeide een optimistische sfeer. Alleen liet het antwoord uit Rome lang op zich wachten.

Intussen had men vernomen dat de abt-generaal van de orde, Jean-Baptiste L'Ecuy, nog leefde. Op 1 augustus 1833 schreef I. Carleer om van hem de nodige volmachten te bekomen. De 93-jarige L'Ecuy antwoordde spoedig en gaf alle gevraagde toelatingen, maar eigenlijk had hij op dit vlak geen bevoegdheden meer. Ondertussen was er een tweede smeekschrift vertrokken naar Rome. Op 9 mei 1834 hadden de confraters van Averbode een onderhoud met aartsbisschop E. Sterckx.

De aartsbisschop heeft nog wat getalmd met de keuze van zijn kandidaat als apostolisch visitator. Uiteindelijk werd het Frans Thomas Corselis (1767-1853), vicaris-generaal van het bisdom Brugge. Deze had als seculier priester zijn sporen reeds verdiend in de strijd tegenover de belagers van de rechten van de Kerk. Daarbij had hij zich zowel koppig getoond inzake de belangen van de Kerk als gezagsgetrouw tegenover zijn oversten.²³ F. Corselis werd op 27 juni 1834 door Rome benoemd. Hij genoot tegenover zijn onderdanen zeer uitgebreide volmachten, in principe alle volmachten van de generale oversten tegenover hun leden, en dit op alle gebied. Om zich te laten bijstaan mocht hij hulpvisitatoren aanstellen.

Op 29 juli bracht de aartsbisschop de norbertijnen op de hoogte van de benoeming van F. Corselis. Dezen zochten hem nu zo vlug mogelijk op, om onmiddellijk van start te kunnen gaan. F. Corselis echter wilde met overleg te werk gaan en stelde een plan op voor het herstel van de Belgische kloosters. Hierbij diende elke opnieuw op te richten gemeenschap vooreerst een overste te kiezen, om de leden in gehoorzaamheid aan elkaar te verbinden. Verder wilde F. Corselis aanvankelijk per orde slechts één abdij heroprichten, met een gemeenschappelijk noviciaat voor de kandidaten van de andere voormalige abdijen. De Heilige Stoel had als voorwaarde gesteld dat het opnieuw op te richten klooster eigendom van de religieuzen moest zijn en dat er een communiteit aanwezig was, bestaande uit ten minste zes of acht oude leden. Vanuit die eerste abdij konden dan de andere worden hersteld. Wanneer F. Corselis sprak over het samenbrengen van leden van verschillende abdijen, viel dit niet in goede aarde, want iedereen dacht aan de zelfstandigheid van de eigen abdij. Daarom was F. Corselis onmiddellijk verplicht om de situatie voor elke abdij afzonderlijk na te gaan. Hiertoe bezocht hij op 11 september 1834 de abdij van Park bij Leuven, op 12 september Averbode, op 16 september Antwerpen, waar behalve over de Sint-Michielsabdij ook over Tongerlo en Postel gesproken werd en op 18 september was hij te Grimbergen, met tevens een bespreking over Dielegem. Op basis van een vragenlijst kon F. Corselis een eerste rapport voor Rome opmaken. Hieruit blijkt dat de abdijen nog volgend ledenbestand hadden:

Averbode: 12	tijdens het ancien régime was dit: 86 (1782)
Grimbergen: 10 priesters en een broeder	37 (1778)
Tongerlo: 10	118 (1779)
Park: 11	52 (1793)
Sint-Michiels te Antwerpen: 9	48 (1788)
Heylisseem: 12	41 (1774)

²³ Zie F. Simon, 'Corselis, Frans Thomas', in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 5, Brussel, 1972, kol. 234-239 en P. Frederix, verhandeling, p. 56-135. Zie ook idem, 'Frans Thomas Corselis (1763-1853)', in *Standen en Landen*, 60 (1972) 85-113.

Dielegem: 5
 Postel: 9
 Drongen: 9
 Ninove: 6
 Veurne: 6

30 (1789)²⁴

Van de abdijen van Sint-Michiels te Antwerpen, Dielegem, Drongen en Veurne werd gezegd dat het herstel onmogelijk was. Van de Waalse abdijen zouden de goed bewaard gebleven gebouwen van Floreffe, Bonne-Espérance en Beaurepart als klein- en grootseminarie overgaan aan de bisdommen van Namen, Doornik en Luik. Geen enkele Waalse abdij werd heropgericht.²⁵

3. Het herstel van de abdijen Averbode, Park, Tongerlo, Grimbergen en Postel

3.1. Averbode

In Averbode waren in 1834 nog twaalf leden in leven, tussen 85 en 60 jaar oud.²⁶ De abdij was na de openbare verkoop gedeeltelijk afgeboken en verlaten. De abdijskerk werd parochiekerk en bleef bewaard. In 1802 kon confrater I. Carleer een groot deel van de abdij terugkopen. Af en toe liet hij herstellingen uitvoeren. Na 1830 bracht hij enkele vertrekken opnieuw voor bewoning in orde.

Bij zijn bezoek op 12 september 1834 aan Averbode zegde F. Corselis dat zo vlug mogelijk een nieuwe overste moest worden gekozen. Tegelijk deelde hij mee dat een gemeenschap van zes kloosterlingen noodzakelijk was om de abdij opnieuw op te richten. De pastoor van Averbode en provisor I. Carleer woonden reeds in de abdij. De pastoor van Testelt, in dezelfde gemeente, mocht worden meegeteld. Onmiddellijk verklaarden nog drie andere op de vergadering aanwezige pastoors zich schriftelijk bereid om hun parochie op te geven en naar de abdij terug te keren. Averbode kon en mocht worden hersticht.

Op 9 oktober 1834 deelde hulpvisitator P.B. Van der Linden vanuit Mechelen de uitslag mee van de verkiezing – die schriftelijk was verlopen – van de nieuwe overste met de titel van superior. Het werd Norbertus Dierckx (1764-1843), pastoor van Rotselaar. De aartsbisschop aanvaardde zijn ontslag als pastoor. Op 9 december kwam de nieuwe superior zich definitief vestigen in de abdij. Intussen waren er reeds vier postulanten ingetreden, waaronder twee seculiere priesters; de retraite was al begonnen.²⁷ De inkleiding met het begin van het noviciaat vond plaats op 14 december 1834. Dezelfde dag werd met de vespers in de namiddag het koorgebed herbegonnen en 's anderendaags

²⁴ R. Van Uytven en J. De Puydt, 'De toestand der abdijen in de Oostenrijkse Nederlanden, inzonderheid der statenabdijen, in de tweede helft der 18de eeuw. Het verslag de Külberg en de procesverbalen der abtskeuzen', in *Bijdragen tot de geschiedenis, inzonderheid van het oud hertogdom Brabant*, 48 (1965) 46-47.

²⁵ A. Maes, 'De laatste jaren der abdij van Floreffe', in *Anal. Praem.*, 7 (1931) 108-142; 'Abbaye de Floreffe', in U. Berlière, *Monasticon belge*, dl. 1, Maredsous, 1890 (herdruk Luik, 1961), p. 123; 'Abbaye de Bonne-Espérance', *ibidem*, p. 409; 'Abbaye des Saints Apôtres à Cornillon, puis à Beaurepart', *ibidem*, dl. 2, Maredsous, 1929, p. 236.

²⁶ D.F. De Clerck, 'Le «Gremium Monasterii Averbodiensis» de 1834 à 1841', in *Anal. Praem.*, 62 (1986) 234-236, nrs. 1-12.

²⁷ *Ibidem*, p. 237-238, nrs. 13-16.

waren er de metten om vier uur 's morgens – de dagorde van voor de uitdrijving. Het kloosterleven te Averbode was na meer dan 37 jaar opnieuw hersteld.²⁸

Deze heroprichting was echter slechts gebeurd met de voorlopige goedkeuring van F. Corselis. De officiële toestemming uit Rome liet nog een tijd op zich wachten. Op 18 december 1835 vertrok in Rome de brief naar Corselis. Hierin werd tegelijk een antwoord gegeven op de vragen in het smeekschrift van Averbode uit 1832. Op de eerste vijf punten kwam globaal een positief antwoord, wel moest de dispensatie van de noviciaats-tijd telkens opnieuw en gemotiveerd worden aangevraagd. Op de laatste twee vragen was het antwoord negatief: de oude procedure voor het benoemen van parochiepriesters werd niet hersteld, de situatie van na het concordaat werd bevestigd. Op basis van dit antwoord schreef F. Corselis dan op 2 februari 1836 de officiële heroprichtingsakte voor de abdij van Averbode.²⁹ De plechtige professie van de twee priesters-novicen volgde op 11 juli 1836, deze van de twee andere novicen op 8 september. Vooral door de opname van novicen voor andere abdijen groeide te Averbode snel een jonge kloostergemeenschap.

3.2. Park

Door gebruik te maken van de door de Franse overheid bij de opheffing van de abdij uitgekeerde bons konden de kanunniken van Park hun abdij spoedig terugkopen. Simon Buron werd de officiële eigenaar. Aldus ontsnapte de abdij aan elke vernieling. In 1801 werd S. Buron provisor benoemd. De norbertijnen verkregen dat de abdijskerk in 1803 als succursale kerk werd erkend. Aldus kwam er meer zekerheid dat ze gespaard bleef. Al die tijd bewoonden enkele medebroeders en wellicht vanaf 1802 tot aan zijn dood in 1810 ook de prelaat de abdij. Vooral het concordaat van 1827 vernietigde bij de overgebleven kanunniken alle hoop op een mogelijke heroprichting van de abdij. Hierna volgde de verkoop van vele kunstschaten en andere voorwerpen, onder andere van de glasramen en de zeer rijke bibliotheek. Ten slotte volgden allerlei plannen voor de overdracht van de abdij zelf aan het bisdom. De Belgische revolutie kwam hier net op tijd. Op 9 februari 1833 stierf S. Buron, de officiële eigenaar van de meeste abdijsgoederen. In zijn testament liet hij ook vele bezittingen na aan familieleden.

Het was vooral Petrus Ottoy (1764-1840), pastoor van Lubbeek en deken van Diest, die namens de heren van Park de contacten met F. Corselis onderhield. Op de bijeenkomst met Corselis in Park op 11 september 1834 werd erkend dat deze abdij het best geschikt was voor het nieuw op te richten gemeenschappelijk noviciaat. In Park leefden echter slechts de pastoor en een tweede zieke confrater. De anderen wilden hun parochies niet verlaten. Bovendien wilde P. Ottoy aanvankelijk de functie van overste niet aanvaarden, omdat hij dan naar de abdij moest terugkeren. Uiteindelijk gaf hij zijn verzet op, maar hij bleef nog steeds pastoor.

Intussen was F. Corselis milder geworden, want op 24 juni 1836 ondertekende hij het document waarbij de abdij van Park heropgericht werd.³⁰ Op 11 juli werd deze heroprichting in de abdij zelf plechtig gevierd, waarbij superior P. Ottoy door hulpvisitator

²⁸ Voor de toen ingevoerde dagindeling en het hernemen van allerlei andere gebruiken, zie D. De Clerck, 'L'ordo diurnus en usage à l'abbaye d'Averbode avant et après la dispersion de 1797-1834', in *Anal. Praem.*, 62 (1986) 54-77.

²⁹ Averbode, Abdij, Archief, I, nieuw archief (= AAA., I, n.a.), G.1. Een begeleidend schrijven van F. Corselis hierbij werd uitgegeven door P. Frederix, in *Anal. Praem.*, 47 (1971) 256-258.

³⁰ Tekst: Q. Nols, *Notes historiques*, p. 219-220.

P.B. Van der Linden in zijn ambt werd bevestigd. Toch was er nog steeds geen convent in Park. Hiervoor rekende P. Ottoy op de hulp van de andere abdijen. Nu wilde Averbode twee religieuzen naar de universiteit te Leuven sturen, voor de studie van de theologie met de bedoeling op deze wijze eigen docenten te vormen. De jongste twee geprofesten uit Averbode kwamen dan ook op 1 oktober 1836 naar Park. Nu waren er vijf leden in het convent: de pastoor, de reeds vermelde zieke medebroeder, de superior deeltijds en de fraters uit Averbode. Op 14 mei 1837 werden de eerste drie novicen ingekleed. De pastoor – tevens novicemeester – overleed echter op 12 juni. P. Ottoy werd dan zelf novicemeester. Pas nu aanvaardde de bisschop zijn ontslag als pastoor van Lubbeek, maar tot in 1839 bleef hij nog deken. Na het overlijden van P. Ottoy in 1840 werd Georges Verhaghen, de pastoor van Wakkerzeel, tot superior gekozen. Deze was echter reeds te oud en wenste zijn pastoorsambt niet op te geven. Hij overleed reeds in 1841.³¹ Na hem kozen de kanunniken Ph. Van Eeckelen tot overste. Hij was de eerste ingeklede novice en was pas priester gewijd, sinds 1840 was hij prior. Onder zijn bestuur zou de abdij zich verder ontwikkelen.

3.3. Tongerlo

De abdij van Tongerlo kwam na de verkoop in 1797 uiteindelijk in handen van twee eigenaars. Een van hen brak grote delen van de abdij af: de kerk, drie vleugels van het conventgebouw en de bibliotheek en een deel van het prelaatskwartier. Het andere deel van de abdij bleef daarentegen beter bewaard.

Na de dood van abt Godfried Hermans in 1799 had de prior de leiding van de verspreide gemeenschap op zich genomen, voor het bestuur van de tijdelijke goederen werd hij bijgestaan door vier regenten. Deze toestand was door Rome bekrachtigd, samen met de toestemming om clandestien kandidaten aan te nemen en tot de professie toe te laten. Vermelden we hier tevens dat de prior en vele confraters op de parochies in Noord-Brabant leefden, tot 1810 Bataafse Republiek en Koninkrijk Holland, waar een enigszins ander politiek klimaat heerste dan in het Zuiden, dat reeds in 1795 volledig bij Frankrijk was ingelijfd.³²

Evermodus Du Champs was in de periode 1808 tot aan zijn dood in 1832 prior van de verspreide gemeenschap. Hij geloofde helemaal niet meer in een mogelijke heropleving van zijn abdij. Hij ging dan ook verder met de verkoop van de resterende bezittingen, wat leidde tot felle kritiek van sommige medebroeders.³³ Aangemoedigd door aartsbisschop E. Sterckx organiseerde men na de dood van E. Du Champs een nieuwe priorskeuze. Nu werd Arnold Van Puttegem gekozen, de pastoor van Essen. Ook hij begon te ijveren voor de heroprichting van zijn abdij. In 1835 kon hij de eerste kandidaat Peter Hubert Backx (° 1805) uit Tilburg, diocesaan priester, naar het noviciaat te Averbode zenden. Deze werd er op 8 december ingekleed met de kloosternaam Evermodus.³⁴ In mei en juli 1836

³¹ G. Verhaghen was de zoon van de bekende schilder P.J. Verhaghen.

³² Zie de bijdrage van M.T.A.R. Sponselee-de Meester in deze bundel, p. 31.

³³ Over hem zie ook L.C. Van Dyck, 'Evermodus Du Champs, pastoor van Tilburg (1807-1832) en prior van de verdreven abdijsamenleving van Tongerlo', in *De Lindeboom* (uitg. Gemeentearchief Tilburg), 9-10 (1985-1986) 167-202 en 'De abdijsamenleving van Tongerlo na de uitdrijving (1796-1832)', in idem, *De abdij van Tongerlo*, p. 433-462.

³⁴ D.F. De Clerck, 'Le «Gremium Monasterii Averbodiensis»', p. 239. Zie over hem ook L.C. Van Dyck, 'Evermodus P.H. Backx de "tweede stichter van de abdij van Tongerlo"'. Bijdrage tot een levensschets (1835-1845)', in *De Lindeboom* (uitg. Gemeentearchief Tilburg), 5 (1981) 159-207 en in idem, *De abdij van Tongerlo*, p. 499-540.

volgden nog drie kandidaten, waaronder twee priesters en nog een einde 1837.³⁵ F. Corselis stelde als voorwaarde voor de heroprichting van de abdij dat deze over een vaste woonplaats beschikte. De abdij van Tongerlo was echter niet te koop. In augustus 1837 huurde A. Van Puttegem het kasteel Bossenstein te Broechem bij Lier, waar een medebroeder pastoor was.³⁶ Op 21 februari 1838 vertrokken de fraters van Tongerlo naar Bossenstein. Op 2 mei 1838 werd aldaar de abdij opnieuw opgericht, met een gemeenschap van op een na uitsluitend nieuwe leden. Dit was niet volgens de bedoelingen van F. Corselis, maar superior A. Van Puttegem weigerde zijn parochie te verlaten. De pastoor van Broechem, door F. Corselis tot prior benoemd, weigerde eveneens op het kasteel te gaan wonen.

Superior A. Van Puttegem stierf in 1839. Bij de keuze van de opvolger eiste F. Corselis dat deze de gemeenschap zou vervoegen. Nadat de prior dit weigerde werd E. Backx gekozen, die wel bereid was om naar Bossenstein te gaan.

Op 9 december 1839 kon E. Backx de helft van de abdij van Tongerlo terugkopen. Op 1 juli 1840 verhuisde de gemeenschap. De andere helft van de abdij kon negen jaar later worden teruggekocht. Aldus was ook de abdij van Tongerlo heropgericht, maar hier moesten kerk en klooster opnieuw worden opgebouwd.

3.4. Grimbergen

De abdij van Grimbergen werd na de opheffing gekocht door twee Franse adellijke broers uit Normandië, de ene opkoper van meerdere abdijen en kloosters, de andere een militair. Zij lieten de abdijgebouwen afbreken en de materialen verkopen. De kerk, de sacristie en de pastorie bleven gespaard.

Het was vooral J.B. Van den Bergen (1768-1851), sinds 1818 pastoor van Grimbergen, die onmiddellijk na de Belgische onafhankelijkheid begon te ijveren voor het herstel van zijn abdij. In 1831 reeds kocht hij goederen terug naast de kerk en in 1833 vatte hij de bouw van een nieuw klooster aan. F. Corselis kon dan ook bij zijn bezoek in september 1834 vaststellen dat herstel van de abdij mogelijk was. In november 1834 werd J.B. Van den Bergen tot superior gekozen. Enkel hij en een oude lekebroeder woonden te Grimbergen. De eerste twee novicen voor Grimbergen werden op 8 september 1835 te Averbode ingekleed. De eerste verliet het noviciaat in 1837, maar twee nieuwe novicen volgden in 1837 en nog een in 1839.³⁷ Toch verkoos F. Corselis nog wat te wachten met de officiële heroprichting van de abdij. Ten slotte wendde J.B. Van den Bergen zich rechtstreeks tot kardinaal Sterckx. Na de bekomen toelating kon Corselis niet langer weigeren. Op 4 augustus 1840 ondertekende hij het restauratiedecreet en de volgende dag herstelde hij ook in Grimbergen het kloosterleven. De nieuwe gemeenschap ontwikkelde zich zeer voorspoedig.

³⁵ D.F. De Clerck, 'Le «Gremium Monasterii Averbodiensis»', p. 240-242, bovendien werd er nog een novice ingekleed in januari 1837 die de gemeenschap opnieuw verliet in juli.

³⁶ In dit kasteel hadden de overgebleven norbertinessen van Besloten Hof te Herentals gewoond van 1800 tot 1833, zie L.C. Van Dyck, 'L'Abbaye de Tongerlo', p. 511.

³⁷ D.F. De Clerck, 'Le «Gremium Monasterii Averbodiensis»', p. 238-243.

3.5. Postel

De abdij van Postel werd in 1797 verkocht aan dezelfde opkoper die tot 1810 een deel van de abdij van Tongerlo in bezit had. Zijn zoon trachtte in 1834 de abdij met ongeveer 4500 hectare heide errond aan de norbertijnen te verkopen, maar de gevraagde prijs was veel te hoog.

Eigenlijk wensten de Postelse pastoors op hun parochies te blijven en aldaar de nieuwe kandidaten te vormen.³⁸

De eerste novice werd te Averbode ingekleed op 6 januari 1837, anderen volgden in 1839 en 1840.³⁹ F. Corselis verplichtte de heren van Postel nu een huis te zoeken voor de gemeenschap. Uiteindelijk werd op 16 september 1840 het voormalige minderbroedersklooster te Rekem aangekocht.⁴⁰ Op 25 september 1841 werd H.J. Beugels (1771-1851), pastoor en deken van Helmond en jongste van de twee op dat ogenblik nog overgebleven leden van de oude abdij, door F. Corselis tot superior benoemd.⁴¹ Vanaf november werd het klooster te Rekem bewoond door de jonge abdijsleden. Een van hen, Alfons Mommen (° 1804), was op 10 november 1840 prior benoemd.⁴² Op 16 mei 1843 werd de abdij van Postel te Rekem heropgericht.⁴³ Dezelfde dag vond de keuze plaats van een superior. H.J. Beugels werd verkozen, maar weigerde ontslag te nemen als pastoor en deken. Daarop werd A. Mommen tot superior gekozen en bevestigd door F. Corselis.⁴⁴

In 1847 werd de abdij aan de kloostergemeenschap teruggeschonken, samen met 100 hectare heide.⁴⁵ Op 27 september 1847 kon dan de gemeenschap naar Postel terugkeren. F. Corselis was hierbij aanwezig en H.J. Beugels, nog steeds pastoor-deken te Helmond, de enige overlevende van de oude abdij, hield een ontroerende predikatie.⁴⁶

Deze vijf abdijen van de zestien voor de Revolutie werden heropgericht. Er zouden er geen meer bijkomen. De norbertinessen herleefden in 1858 opnieuw in België, in Neerpelt, niet als een hersteld voormalig klooster, maar als een nieuwe stichting van Sint-

³⁸ Voor een lijst van de overgebleven leden, zie F. Prims, *De Onze-Lieve-Vrouw-Abdij der Norbertijnen te Postel*, (Campina Sacra, dl. 4), Antwerpen, 1935, p. 167, te vergelijken met p. 198-199.

³⁹ D.F. De Clerck, 'Le «Gremium Monasterii Averbodiensis»', p. 241 en 244-245.

⁴⁰ Over dit klooster, zie P. Coenen, 'Minderbroederskloosters in de Zuidelijke Nederlanden. Kloosterlexicon. 53. Rekem (1707-1992)', in *Franciscana. Bijdragen tot de geschiedenis van de minderbroeders in de Nederlanden*, 48 (1993) 27-76.

Rekem: provincie Limburg, gemeente Lanaken.

⁴¹ T. Welvaarts, *Geschiedenis der Abdij van Postel*, Turnhout, 's-Hertogenbosch, 1878, p. 331. Over H.J. Beugels, zie W.M. Grauwen, 'Beugels, Herman Jozef Jan', in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 3, Brussel, 1968, kol. 81-85.

⁴² A. Mommen, geboren te Alken, was diocesaan priester van het bisdom Luik en van 1834 tot 1840 de eerste seculiere pastoor van de oude Averbodse parochie Tessenderlo, zie T.I. Welvaarts, *Postel's Biografisch Woordenboek van de XII tot de XIX eeuw*, Brecht, Tilburg, Brussel, 1892, p. 161-163 en Broeder Max, *Tessenderlo vroeger en nu*, Kasterlee, 1960, p. 367-368.

⁴³ Tekst: T.I. Welvaarts, *Postel's Biografisch Woordenboek*, p. 244-245.

⁴⁴ T.I. Welvaarts, *Geschiedenis*, p. 331-332.

⁴⁵ F. Prims, *De Onze-Lieve-Vrouw-Abdij*, p. 174-175.

⁴⁶ T.I. Welvaarts, *Geschiedenis*, p. 399-406 en idem, *Levensschets van Hermannus Josephus Beugels*, Helmond, 1880, p. 81-95.

Cartharinadal in Oosterhout.⁴⁷ De abdij van Leffe werd hersteld in 1931, vanuit de abdij van Tongerlo.⁴⁸

Enkele besluiten uit de verschillende verhalen van de heropricting:

1. In de meeste abdijen geloofde men aanvankelijk in een mogelijke heropricting. Dit zien we in het gezamenlijke beheer van de overgebleven goederen en het doorgeven hiervan aan elkaar per testament. Deze aanvankelijke hoop verminderde na het Congres van Wenen en sloeg zelfs bij de meest optimistische confraters om in wanhoop na het concordaat van 1827. De Belgische onafhankelijkheid in 1830 kwam onverwacht en was 'de laatste kans'. Geen enkele abdij had pogingen ondernomen om in de tussentijd via clandestiene rekrutering van novicen de effectieven aan te vullen, zoals de abdij van Berne dit deed. De abdij van Tongerlo had hiervoor wel de officiële toestemming gevraagd en bekomen, maar hiervan geen gebruik gemaakt.

2. Dit maakte dat, in 1830, de overgebleven leden van de oude abdijen allen oude mensen waren: de jongsten vooraan in de zestig, de meesten over de zeventig of in de tachtig. De meesten van hen wilden effectief dat hun abdij zou worden heropgericht, doch zeer weinigen onder hen waren bereid de eigen parochie op te geven.

Enkel in Averbode werden meerdere pastoors bereid gevonden om naar de abdij terug te keren. Hiernaast werd enkel in Park, na lang aandringen van de hulpvisitorator, de gekozen superior bereid gevonden om in de abdij te gaan wonen. Behalve voor de superior was de bisschop trouwens meestal niet gemakkelijk bereid om zijn pastoors te laten vertrekken.

In meer dan één geval was de geslaagde heropricting van de abdij het resultaat van de grote inzet van een enkele confrater, zonder dewelke het niet zou zijn gebeurd. Ik denk dat dit ten dele verklaart waarom andere abdijen niet opnieuw zijn opgericht: deze ene doorzetter was er niet. Tongerlo, Grimbergen en Postel hebben hierbij mee kunnen genieten van het noviciaat te Averbode, zonder hetwelk ze nooit aan het vereiste getal geprofesten zouden zijn gekomen om hun gemeenschap te herstellen. Ook Park maakte hiervoor gebruik van de twee fraters van Averbode, studenten te Leuven.

3. Verder was er een groot verschil in zienswijze tussen aartsbisschop E. Sterckx en visitorator F. Corselis enerzijds en de oude norbertijnen anderzijds. Deze laatsten hadden enkel de heropricting van de eigen abdij voor ogen, zoals zij deze in hun jeugd hadden gekend, met herstel van alle rechten en privileges, ook in de parochies.⁴⁹

De aartsbisschop daarentegen was wel degelijk bereid om mee te werken aan het herstel van de oude abdijen,⁵⁰ maar anderzijds wilde hij de nieuwe situatie, waarbij de seculiere hiërarchie het volledig voor het zeggen had in de organisatie van de kerkelijke structuren, bestendigen, zonder de religieuzen zelfs hun aloude exemptieprivilege opnieuw toe te staan. Rome was echter milder dan de aartsbisschop: het bevestigde weliswaar de afschaffing van de patronaatsrechten in België, maar behield de exemptie van de religieuze orden. Hiernaast ijverden de bisschop en de visitorator voor een waardig kloosterleven, een degelijke vorming van de kloosterlingen en een behoorlijk niveau voor de priesterstudies.

⁴⁷ R.J. Verlinden, *De eerste meisjesschool te Neerpelt*, Veerle, 1994. In 1955 verhuisde de gemeenschap naar Veerle.

⁴⁸ De abdij was sinds 1903 opnieuw bewoond door de abdijsamenleving van Frigolet, welke uit Frankrijk verdreven was, maar na de Eerste Wereldoorlog kon terugkeren.

⁴⁹ Vergelijk de houding van N. Dierckx van Averbode tegenover deze van F. Corselis, L.C. Van Dyck, 'Superior Backx van Tongerlo', p. 103-104.

⁵⁰ Merk op dat de vijf herstelde abdijen alle tot het aartsbisdom Mechelen behoorden, Rekem lag in het bisdom Luik.

Door de snelle heroprichting van de verschillende abdijen, vanaf dat ogenblik elk met een eigen noviciaat en een eigen priesteropleiding, bleef de aangeboden vorming nog lange tijd ver onder het gewenste niveau. Door zijn strenge eisen werd F. Corselis door de norbertijnen soms meer als obstakel dan als hulp ervaren. Beroep tegen hem bij de aartsbisschop of in Rome hielp soms om het gewenste te verkrijgen. Voor enkele Waalse abdijen die hun gebouwen ter beschikking hadden gesteld van het bisdom, bepleitte F. Corselis eerder de volledige overdracht van deze goederen dan de heroprichting van de abdijsamenleving.

4. Het verdere verloop

Door de heroprichting van de verschillende abdijen werd een heel belangrijke stap gezet met betrekking tot hun verdere toekomst. Dit betekende echter niet het einde van alle problemen, integendeel. Enkele zeer grote probleemgebieden waren:

4.1. De materiële noden

Voor de Revolutie waren de inkomsten van de abdijen voor een groot deel afkomstig uit de tienden en de opbrengsten van de pachthoeven.⁵¹ De eerste waren na de heroprichting volledig verdwenen, de tweede bijna. Tot vandaag zou zich het probleem stellen hoe een abdijsamenleving inkomsten moet verwerven.

Een zeer groot probleem hierbij was dat de heropgerichte abdijen in België geen rechtspersoonlijkheid konden verwerven. Met andere woorden: de samenleving kon geen goederen bezitten. Alle bezittingen stonden op naam van individuele personen, meestal de kloosterlingen zelf. Zulke situatie had vele nadelen:

1. De feitelijke toestand kwam niet overeen met het kerkelijk recht. Geprofeste religieuzen die kerkelijk niets konden en mochten bezitten, hadden burgerlijk vele goederen op hun naam staan, ook al mochten zij er in geweten niet vrij over beschikken.

2. Aldus werden de kloosters afhankelijk van de laatste wilsbeschikking van de kloosterlingen op wiens naam de goederen van de abdijsamenleving stonden. Onenigheid in de samenleving kon de goederen geheel of gedeeltelijk laten verloren gaan. Bovendien konden ook de wettelijke erfgenamen van de kloosterlingen, dit zijn hun familieleden, door langdurige processen hun erfenis alsnog trachten te verwerven. Averbode en Park, de twee samenlevingen met de meeste overgebleven goederen, hebben op dit gebied vele problemen gekend. En zelfs bij een vlot verlopende successie waren de periodiek terugkerende te betalen successierechten bijzonder hoog. De onmogelijkheid van gemeenschappelijk bezit zou meegespeeld hebben bij het niet meewerken aan de heroprichting van de abdijsamenleving van Floreffe door sommige medebroeders.

F. Corselis trachtte deze moeilijkheden op te vangen door aan te bevelen om een burgerlijke associatie op te richten. Hierbij bracht ieder zijn goederen in, die dan zouden overgaan op de langst levenden. Steeds konden nieuwe leden tot de associatie toetreden. De wet bepaalde echter dat zulke associatie winstoogmerk diende te hebben; het Hof van Cassatie zou vanaf 1854 de rechtspersoonlijkheid van kloosters onder deze vorm

⁵¹ R. Van Uytven, 'De toestand', p. 60.

vernietigen. Superior N. Dierckx van Averbode pleitte ervoor om zo weinig mogelijk onroerende goederen te behouden. Men kon deze beter verkopen en het geld beleggen in waardepapieren. Op deze wijze had men een zeker inkomen zonder bijkomende kosten. Bovendien konden de papieren veilig worden bewaard en gemakkelijk doorgegeven. F. Corselis ging met dit voorstel akkoord en ook Rome stemde ermee in. Pas sinds 1921 laat de wet in België toe dat de kloosters rechtspersoonlijkheid verwerven als verenigingen zonder winstgevend doel.

4.2. De vorming van de leden

Bij het aanvaarden van nieuwe kandidaten voor de opnieuw op te richten abdijen wenste F. Corselis, in navolging van de ontvangen richtlijnen uit Rome, de nadruk te leggen op de kwaliteit van de kandidaten en hen een goede vorming aan te bieden, zowel in het noviciaat als voor de priesterstudies. Daarom wilde hij aanvankelijk slechts één abdij heroprichten en alle studies daar centraliseren.

De oude norbertijnen dachten enkel aan hun eigen abdij en hun parochies. Ze wilden zo vlug mogelijk over priesters beschikken om op deze wijze de opvolging in de parochies te verzekeren. Bovendien hadden ze de jonge fraters nodig in de eigen abdij om het koorgebed te verrichten. Het gevaar van een te gemakkelijk aanvaarden van kandidaten en een onvoldoende vorming was hierbij reëel.

F. Corselis gaf vlug toe in zake de eerbiediging van de eigenheid van de verschillende abdijen. De oversten mochten zelf de kandidaten voor hun abdij aanvaarden. Doordat Averbode aanvankelijk optrad als noviciaatshuis voor andere abdijen, was het door F. Corselis gewenste gemeenschappelijk noviciaat bij de aanvang gerealiseerd. Nadien werd elke heropgerichte abdij tevens noviciaatshuis, zodat het gemeenschappelijk noviciaat verviel. Pas in 1858 werd een nieuw gemeenschappelijk noviciaat – voor het eerste jaar – opgericht in de abdij van Tongerlo.⁵²

Ook wenste F. Corselis een gemeenschappelijk studiehuis voor de filosofische en de theologische opleiding. Dit kon best in de abdij van Park worden gevestigd, want dan konden de studenten naar de Leuvense universiteit worden gestuurd. Van dit plan kwam echter evenmin iets in huis.⁵³ Na de heroprichting had elk huis niet alleen een eigen noviciaat, maar tevens eigen lectoren in filosofie en theologie. Uit de visitaties van de volgende jaren blijkt dat deze studies niet echt goed georganiseerd waren, er waren trouwens gemiddeld per abdij weinig studenten. Het voorstel van de superior van Postel om zelf gemeenschappelijke studies te organiseren, vond evenmin bijval.

⁵² M. Koyen, 'L'Abbaye de Tongerlo', p. 362.

⁵³ F. Corselis heeft minstens driemaal het plan gehad om gemeenschappelijke studies op te richten: een eerste maal kort na zijn benoeming, vóór de heroprichting van de abdijen; een tweede maal in 1838, toen het probleem van de studies zich aandiende, nadat de eerste novicen professie hadden afgelegd; een derde maal in 1844, waarbij hij tegelijk een gemeenschappelijk postulaat wilde oprichten. Deze keer was het een echt bevel van F. Corselis. Hiertegen gingen de superioren in beroep te Rome. Dit laatste plan van Corselis werd daarna, enigszins gewijzigd, door de Belgische bisschoppen overgenomen, die het door de Romeinse Congregatie voor bisschoppen en regulieren aan de norbertijnen wilden opleggen. Hoewel de Congregatie ermee akkoord ging, is het bevel er niet gekomen.

4.3. De visitator – streven naar zelfstandigheid

De benoeming in 1834 van een apostolisch visitator voor de religieuzen was in feite een maatregel in uitzonderlijke omstandigheden. Na de opheffing van de abdijen en het concordaat van 1801 was het bestuur over de regulieren totaal ontregeld. Bij decreet van de pauselijke legaat in Frankrijk in 1803 waren de regulieren officieel ingelijfd bij de seculiere clerus. Praktisch bleven zij veelal aan de eigen oversten onderworpen, die nu wel meer rekening dienden te houden met de bisschoppen.

F. Corselis, belast met zeer ruime bevoegdheden, vatte zijn taak onmiddellijk krachtdadig aan, ook tegenover de premonstratenzers. Zijn persoonlijke inzichten moest hij herhaaldelijk aanpassen aan de reële situatie, zonder daarom in alles aan de regulieren toe te geven. Voor de premonstratenzers bekrachtigde hij de heroprichting van vijf van de oude abdijen.

Toch was men niet overal tevreden over visitator Corselis. Zijn ijver voor de oprichting van een gemeenschappelijk noviciaat en gemeenschappelijke studies waren voor velen een bewijs dat hij als seculier priester de eigen structuur van de premonstratenzer orde niet begreep. Bovendien stond hij volledig aan de kant van de bisschoppen en was er geen sprake van om langs hem te ijveren voor de teruggave van de patronaatsrechten. Enkele ontevredenen zochten achter de rug van F. Corselis om contact met nuntius R. Fornari, zo onder meer I. Carleer van Averbode, vooral de jonge overste E. Backx van Tongerlo en zelfs J.B. Van den Bergen van Grimbergen. N. Dierckx van Averbode was het daar helemaal niet mee eens.

Einde 1841 nam Rome zelf het initiatief om zich te bevragen of de visitatie nog diende voortgezet. De vraag werd voorgelegd aan de nuntius te Brussel. Deze besloot daarop de oversten van de vijf heropgerichte premonstratenzer abdijen te raadplegen, evenals deze van Bornem en Dendermonde. Hierna toonde de nuntius zich voorstander van een spoedig herstel van het normale ordebestuur. Aldus konden de religieuzen in de Belgische kerk een tegengewicht vormen tegen de bisschoppen.⁵⁴ In navolging van de superior van Bornem stuurden ook de premonstratenzer oversten in 1842 een verzoekschrift om de reeds oud geworden F. Corselis te vervangen door de nuntius. Rome was bereid op dit verzoek in te gaan, maar de nuntius zelf ging niet in op het aanbod. Zijn opvolger stelde voor om F. Corselis als visitator te behouden.

Naar aanleiding van het in 1844 door F. Corselis en zijn hulpvisitator M. Verhoeven opgestelde plan tot totale reorganisatie van de opleiding van de norbertijnen, volgde bij de premonstratenzer oversten een hevig protest en een beroep op Rome. Van januari tot juni 1845 trokken superior E. Backx van Tongerlo en G. Michotte, hulpprovisor te Averbode, met dit doel naar Rome. Ze bereikten enkel dat hulpvisitator M. Verhoeven werd uitgeschakeld,⁵⁵ op het gebied van de studies veranderde er voorlopig niets.

De laatste jaren deed F. Corselis nog weinig visitaties. In 1850, bij de aanstelling van een nieuwe nuntius te Brussel, liet Rome verstaan dat Corselis best ontslag zou nemen. Dit gebeurde daarop, waarna de nuntius zijn taak overnam, met de hulp van de secretaris van Corselis. F. Corselis stierf in 1853.

⁵⁴ Zie de mening van de nuntius, verwoord in een brief aan zijn opvolger, P. Frederix, in *Anal. Praem.*, 47 (1971) 258-259.

⁵⁵ L.C. Van Dyck, 'Visitator Frans Thomas Corselis', p. 332-340.

In 1857 heeft de apostolische visitator nuntius M. Gonella de Brabantse Circarie opnieuw opgericht.⁵⁶ De oprichting werd pas in 1876 door Rome bevestigd, zolang bleef de nuntius zelf de visitator.⁵⁷ In 1868 verkreeg de abdij van Tongerlo als eerste opnieuw een abt aan het hoofd. De andere abdijen volgden in 1872.⁵⁸ In 1883 werd dan de hiërarchie van de orde opnieuw volledig hersteld, met een generaal kapittel en een abt-generaal. Hiermee kwam er een einde aan de uitzonderlijke toestand van de visitatie.⁵⁹

4.4. De patronaatsrechten

Zoals gezegd waren de patronaatsrechten van de abdijen na het concordaat van 1801 vervallen. Alhoewel de abdijen hiervan het herstel eisten bij de wederoprichting, waren de Belgische bisschoppen helemaal niet geneigd om deze eis te steunen. De norbertijnen kregen hierbij evenmin de volle steun van Rome en bij F. Corselis waren zij hiervoor aan het verkeerde adres. Er was enkel de welwillende houding van de bisschoppen om norbertijnen als pastoor of onderpastoor te benoemen in de voormalige premonstratenzer parochies, op voorwaarde dat zij voldeden aan de eisen die ook aan de seculiere priesters werden gesteld bij zulke benoeming. Onder druk van superior E. Backx van Tongerlo zijn de norbertijnen nog een tijd lang blijven ijveren voor het herstel van de oude patronaatsrechten, echter kwasi zonder resultaat. Alleen voor de Nederlandse parochie Roosendaal kon Tongerlo dit recht behouden.⁶⁰

5. Besluit

Na de heroprichting zijn de vijf genoemde abdijen beginnen groeien, elk volgens een eigen tempo.⁶¹ Tongerlo kende een snelle groei, op afstand gevolgd door Averbode en Grimbergen. Postel en vooral Park kenden nog vele problemen. In de eerste catalogus van de Brabantse Circarie in 1887 hadden de abdijen Averbode, Grimbergen, Park, Postel en Tongerlo respectievelijk 48, 36, 24, 23 en 66 leden,⁶² in de catalogus van 1900 was dit opgelopen tot respectievelijk 73, 45, 45, 25 en 100.⁶³ Hierbij waren zowel de conventen vergroot, als het aantal priesters dat buiten de abdij werkzaam was toegenomen.

De abdij van Grimbergen had in 1849 reeds missionarissen gezonden naar Zuid-Afrika⁶⁴ en in 1858 de abdij van Mondaye heropgericht.⁶⁵ De abdij van Tongerlo was in 1872 begonnen met een missie in Engeland.⁶⁶ Met de missies van de abdijen van Averbode,

⁵⁶ AAA., I, n.a., F.7.1. Decreet van de heroprichting van de Brabantse Circarie, 1.11.1857.

⁵⁷ L.C. Van Dijk, 'Les chapitres généraux de l'Ordre au XIXe siècle: renaissance d'une institution', in D.-M. Dauzet e.a. (ed.), *Les prémontrés au XIXe siècle*, p. 177.

⁵⁸ M. Koyen, 'Abbaye d'Averbode', in *Monasticon belge*, dl. 4, Luik, 1969, p. 676.

⁵⁹ L.C. Van Dyck, 'L'Abbaye de Tongerlo', p. 364.

⁶⁰ Idem, 'Superior Backx', p. 79-106.

⁶¹ Voor een waardering omstreeks 1865, zie A. De Cock, 'De Premonstratenzers in het Visitatieverslag van Mgr. J. Scherpereel (1865)', in *Anal. Praem.*, 56 (1980) 293-298.

⁶² *Catalogus RR. DD. Canonicorum regularium Praemonstratensis Ordinis in Belgio et Hollandia*, s.d. [1887].

⁶³ *Catalogus generalis sacri, canonici ac exempti Ordinis Praemonstratensis, ineunte saeculo XX*, Praag, 1900, p. 101-196.

⁶⁴ H. Van Heesch, *Pater De Sany, eerste norbertijn-missionaris in Zuid-Afrika*, Brussel, 1949.

⁶⁵ B. Delpal, 'La restauration de l'abbaye de Mondaye (1859-1873)', in D.-M. Dauzet e.a. (ed.), *Les prémontrés au XIXe siècle*, p. 69-80.

⁶⁶ M. Gaspar, *Les Prémontrés belges et les missions étrangères*, Leuven, 1905, p. 1-42.

Park, Tongerlo en Postel in Brazilië en in de Onafhankelijke Kongostaat op het einde van de eeuw begint in feite reeds de geschiedenis van de twintigste eeuw.

De abdijen zijn in België opnieuw begonnen. Dit was helemaal niet vanzelfsprekend. Dankzij de Belgische revolutie en het grote doorzettingsvermogen van enkele oude confraters konden vijf abdijen zich herstellen. Hun inspanningen zijn niet zinloos geweest.

Curricula van de sprekers

P.B. Al

Piet Al is norbertijn van de Abdij van Berne en doctor in de Kerkgeschiedenis. Hij promoveerde met een proefschrift over *Leonard Goffiné (1684-1719). Sein Leben, seine Zeit und seine Schriften*. Sedert 1980 doceert P. Al Kerkgeschiedenis in de priesteropleiding Agripo (Averbode-Grimbergen-Postel-Tongerlo). Van 2001 tot 2 februari 2007 was hij de 69ste abt van de Abdij van Berne. Sedert 1995 is hij lid van de Historische Commissie van de Orde van Prémontré.

Abdijstraat 49, NL-5473 AD Heeswijk

M.T.A.R. Sponselee-de Meester

Mevrouw M.T.A.R. (Trees) Sponselee-de Meester studeerde cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit Heerlen. Naar aanleiding van haar afstudeerscriptie publiceerde zij in *Brabants Heem* en tevens in *Van tweeën één, Kerk en West-Brabant door de eeuwen heen*, dertiende verzameling bijdragen van de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis, het *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, deel 19 en *De Heilige Driehoek, kloosterenclave te Oosterhout*. In 2004 promoveerde zij aan de Universiteit Nijmegen met het proefschrift *Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal in de Staatse periode 1625-1795. Portret van een religieuze vrouwengemeenschap in benarde tijden*.

Patrijsstraat 23, NL-4921 Made

J. van Stratum

Jean van Stratum promoveerde op een demografische studie over Geldrop in de periode 1750-1920. Hij schreef over de historie van het gymnasium van de Abdij van Berne te Heeswijk (1986) en de missie van de Abdij in India (1998). Onlangs publiceerde hij, met medewerking van anderen, *Berna ut Lucerna. De Abdij van Berne 1857 – 2007*, Heeswijk, 2007.

Nieuwe Tijingen 29, NL-5301 DA Zaltbommel

H. Janssens

Herman Janssens, norbertijn van de Abdij van Averbode, studeerde geschiedenis aan de K.U. Leuven. Hij doceert Orde- en Abdijgeschiedenis in de Abdij van Averbode en is er archivaris. Tevens is hij sedert 1996 secretaris van de Historische Commissie van de Orde van Prémontré en vanuit die functie redactiesecretaris van het tijdschrift *Analecta Praemonstratensia*.

Abdijstraat 1, B-3271 Averbode

Werkgroep Norbertijner Geschiedenis in de Nederlanden

De Werkgroep Norbertijner Geschiedenis in de Nederlanden bestaat uit:

H. van Bavel, O.Praem., *archivaris van de abdij van Berne te Heeswijk en lid van de Historische Commissie van de Orde van Prémontré*

prof.dr. A.-J.A. Bijsterveld, *bijzonder hoogleraar 'Cultuur in Brabant' aan de Universiteit Tilburg*

dr. L.C. Van Dyck, O.Praem., *archivaris van de abdij van Tongerlo en vicepreses van de Historische Commissie van de Orde van Prémontré*

lic. H. Janssens, O.Praem., *archivaris van de abdij van Averbode en secretaris van de Historische Commissie van de Orde van Prémontré*

lic. S. Van Lani, *archivaris van de abdij van Park*

dr. S. van de Perre, *lector Sociale Hogeschool K.V.M.W. Gent, onderzoeker F.W.O./K.U.Brussel; research fellow Centrum voor Fiscale Geschiedenis, EHSAL, Brussel*

lic. L. Vienne, O.Praem., *archivaris van de abdij van Postel en pastoor van Arendonk.*

De Werkgroep organiseert jaarlijks, afwisselend in Vlaanderen en Nederland, een thematische contactdag voor belangstellenden. Tot nu toe vonden plaats:

Eerste contactdag, zaterdag 20 april 1991, Abdij van Averbode
Norbert van Gennep en de premonstratenzerorde in de Nederlanden

Tweede contactdag, zaterdag 9 mei 1992, Abdij van Berne te Heeswijk
De premonstratenzerorde in de Nederlanden. Bronnen en brongebruik

Derde contactdag, zaterdag 15 mei 1993, Abdij van Tongerlo
Ideaal en werkelijkheid. Stichtingsplaatsen en ontginningsactiviteiten van premonstratenzers in de Nederlanden

Vierde contactdag, zaterdag 7 mei 1994, klooster Sint-Catharinadal te Oosterhout
Vrouwen in de premonstratenzerorde

Vijfde contactdag, zaterdag 29 april 1995, Abdij van Postel

De stadshoven van de premonstratenzerabdijen in de Nederlanden: refuge, overslagplaats en stedelijke residentie

Zesde contactdag, zaterdag 27 april 1996, Abdij van Middelburg

Abdij en stad

Zevende contactdag, zaterdag 26 april 1997, Abdij van Park

Norbertijnen in de politiek

Achtste contactdag, zaterdag 16 mei 1998, Abdij van Rolduc

Omgang met norbertijner heiligen. Achtergronden en vormgeving van de heiligenverering in de orde van Prémontré

Negende contactdag, zaterdag 8 mei 1999, Ninove

Middeleeuwse premonstratenzer kerken

Tiende contactdag, zaterdag 13 mei 2000, Fryske Akademy te Leeuwarden

Norbertijnen in Westlauwers Friesland

Elfde contactdag, zaterdag 28 april 2001, Abdij van Grimbergen

Norbertijnen en Wetenschap

Twaalfde contactdag, zaterdag 20 april 2002, Stadsherberg de Mol te Delft

Hospitalitas en de aanwezigheid van leken in de middeleeuwse premonstratenzer kloosters

Dertiende contactdag, zaterdag 24 mei 2003, Abdij van Averbode

De Norbertijnen en de Barok in de Nederlanden

Veertiende contactdag, zaterdag 8 mei 2004, Landgoed Mariënwaerdt

Norbertijner Abdij-economie en Landschap

Vijftiende contactdag, zaterdag 16 april 2005, Abdij van Tongerlo

Norbertijnen en Zielzorg

Zestiende contactdag, zaterdag 20 mei 2006, Oude Abdij Drongen

Memorievieringen bij Norbertijnen

Zeventiende contactdag, zaterdag 12 mei 2007, Abdij van Berne te Heeswijk

De strijd om te overleven

Voor inlichtingen, suggesties of opmerkingen kan men terecht bij:

H. Janssens, Abdij van Averbode, Abdijstraat 1, B-3271 Averbode
h.janssens@abdijsaverbode.be

Inhoudsopgave

Inleiding	5
P.B. Al. <i>Het voortleven van de Abdij van Berne in haar parochies</i>	7
M.T.A.R. Sponselee-de Meester. <i>Religieuze vrouwen met daadkracht en volharding. Het norbertinessenklooster Sint-Catharinadal in de zeventiende en achttiende eeuw</i>	19
Jean van Stratum. <i>Rekrutering en opleiding van de confraters in de Abdij van Berne 1857-2007</i>	33
Herman Janssens. <i>Het herstel van de premonstratenzer orde in België na 1830</i>	45
Curricula van de sprekers	63
Deelnemerslijst	65
Werkgroep Norbertijner Geschiedenis in de Nederlanden	69
Inhoudsopgave	71